

XIV!®

ANY VI   núm. 24   Tardor 1992

**REVISTA COMARCAL
DELS PORTS**

Ajuda 250,- pts.

La Pollogana

El cicle dels cereals

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

TALLERS HONORIO

Agència

RENAULT

Hostal Nou, s/n.

Tel. 16 01 91

MORELLA

Telèfons:

16 00 08 i 16 01 25

(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2

MORELLA (Castelló)

Garcia

ADROGUERIA

Sant Joan, 22 - Tel. (964) 16 08 73

12300 **MORELLA (Castelló)**

**REVISTA COMARCAL
DELS PORTS**

ANY VI - Núm. 24

TARDOR 1992

Equip fundador: Carne Segura (Cintorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Ernest Querol i Jesús Sangüesa (Morella), Manuel Clemente i Quico Blasco (Sorita), Joan Manuel Falcó i Josep Me Zapater (Vilafranca).

Consell de Redacció: Montxo Monfort, Julià Pastor, Ernest Querol, Narcisa Rambla, Carles Ripollés, Jesús Sangüesa, Josep Me Zapater.

Picatge: Julià Pastor.

Dibuixants: Montxo Monfort i Javier Perlado.

Portada: Ana Puig i Me Carmen Sales.

Col.laboradors: Tots els que vulgueu escriure.

Correcció lingüística: Julià Pastor i Ernest Querol.

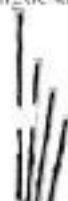
Administració i Gestió: Carles Ripollés i Jesús Sangüesa.

Distribució: Jesús Sangüesa

Edite:

Associació Cultural
i CNL
dels Ports

NIF: G-12.080.636

Correspondència i
col.laboracions
a l'Apartat de Correus 18
de 12300 Morella

Imprimeix:

Jordi
DASSOY ARMANDO
Sant Joan de la Ribera

Preu subscripció: 1.250 pts.

Preu exemplar: 250 pts.

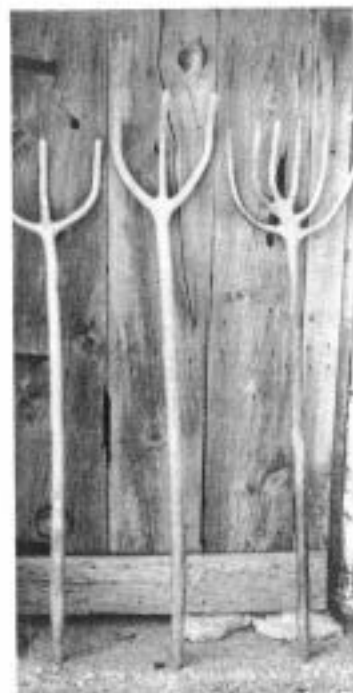
D.L.: B-20.594-87

Edició en paper reciclat

S U M A R I

EDITORIAL	5
MONOGRÀFIC	7
COMARCA	
- Vilafranca	11
- Forcall	11
- Morella	11
ORELLA ESCRIVANA	12
REPORTATGE	
- Els nous voluntaris dels Ports	13
ENTREVISTA	14
RECUPEREM	
NOSTRE PATRIMONI	
- Sant Nicolau	16
- Del Diari personal	17

OPINIÓ	
- El gust pel que fan els altres	23
- Llatinoamèrica:	
Una realitat injusta	24
- Furs, Estatut, Lotrava	24
- El respecte i altres andròmines ...	25
GALÀXIES	
- 1.- D'un temps, d'un país	26
- 2.- Edward i les estidores	26

CREACIÓ	18
LA BÚSTIA	20
PUBLICACIONS	
- Un estudi sobre els noms dels pardals dels Ports	21
- Contra la tortura	21
- El bou de foc	23

ECOLOGIA	
- Campanya de recollida de paper ..	27
- La Conselleria de Medi Ambient ignore la pluja àcida i no permetrà indemnitzacions	27
- Obertura del judici oral contra ENDESA	28
TRADICIONS POPULARS	
- Silenci	29

*«Artistes de tort fan veritat
i de jutge fan advocat
savi fan tornar l'home orat
puix que d'ells baja.»*

EDITORIAL

Per art de màgia

Temps ere temps existie un país on per art d'encanteris es feien desaparèixer tots els problemes: la contaminació, la corrupció, les inundacions, el seu passat... de tot, tot el que no agradave als governants. Quins prodigis!

Feie més temps encara els seus habitants havien tingut tot el poder en el seu territori, però ara l'havien de compartir amb els veïns (els *Grans*) que els havien guanyat una batalla. 300 anys després d'acabada s'havien arreglat una mica i havien signat un tractat de pau anomenat el *Lamvenut*; encara que per comptes de Parlament els havien permés un parlamentet, per Govern un governet, etc. però no els impedié ni miqueta ni gens compartir amb els seus *majors* les arts de la màgia més meravellosa. No cal ni dir el nom dels governants d'allà (*Grans*) i d'ací (*menuts*): els *artistes*... faltarie!

En un moment determinat es van complir 10 anys del *Lamvenut* i calie celebrar l'esdeveniment prodigiós que va posar fi a la lluita interna entre les *zebres* que volien mantenir totes les característiques històriques i els *blaus*, que per canviar i no assemblar-se al que eren (*zebres*) i poder ofrenar vassallatge als *Grans*, ho pintaven tot de blau. Però voreu que d'una manera molt *artística*, ho van resoldre els *artistes*...

Van començar pel nom: ni *reialme*, ni *contrada*, es dirà *comunitat*. En segon lloc la llengua: ni *zebratà* ni *res*, es dirà *blavencià*. En tercer lloc la bandera: una frangeta blava de disseny, que es portave molt. I com no fer-ho! Calie posar-li música. Que res millor per a mostrar la dependència que una cosa que vinguere de la tradició dels *Grans* com el *gènero chico*: una *zarzuela*! Però ningú no es va adonar que amb aquella solució ho havien enfacetat tot de blau. I que eixe ere el color de disfressa dels *Grans*. D'això se'n diu *art*.

Per a celebrar-ho van tornar a fer el sortilegi i van dir que ells feie 10 anys s'havien posat al mig, i contractant tot de *cantaors* dels *Grans* (que són *blaus* però que no ho mostren), i la festa nacional dels *Grans*. Tot molt coherent amb les riudes de blavet que baixaven.

I ves per a on que en el mateix any també en va fer 10 d'una *riuada* (amb assolament d'un pantà dels *Grans*) que va causar estralls i que els que van patir-la encara no havien cobrat ni un cèntim. Els *Menuts* deien que havien de ser els *Grans*, i els *Grans* que a Tarragona feie bon sol! I vinga posar recursos als jutjats contra les sentències que deien que havien de pagar. I, així, si mai pagaven, els pobres inundats ja no podien comprar ni pipes. Es van reunir per provar si unint la màgia de tots podien fer vore que la riuada no havie existit. La solució us la contaré en un altre número a la secció «País» on a partir del pròxim podreu anar seguint la història d'eixa *contrada* (aè! *comunitat*) tan llunyana. Però ara també us diré que en aquell mateix any també en feia 10 que uns van *beure oli* (fatalment en el seu idioma això volia dir haver fet una cosa malament) que algú havie adulterat. Com passe amb tots els líquids en eixe país, els que no es van morir i es van quedar allejats de per vida tampoc no van cobrar res. Us deixo imaginar quin prodigi van poder fer en un tal cas fins que en algun número us ho explicaré.

I mira quina altra casualitat que també feie 10 anys que a unes muntanyes dels nord van començar a **morir pins** i que estaven en el mateix joc: que si querelles, que si judicis. Però de solució ni una ni mitja ni cap. I per a més INRI (a eixe grup pretanyie la ximenera que ho matave tot), ara els *artistes menuts* havein portat al parlamentet un projecte d'encanteri del medi ambient en el qual ja no es moren els pins ni res. Quina màgia!

Si algú llegire en eixe país, ja ho haguere sabut perquè Anselm Turmeda ho va escriure, no feie 10 anys sinó 500:

«*Artistes de tort fan veritat
i de jutge fan advocat
savi fan tornar l'home orat
puix que d'ells haja.*»

Que «de *tort* (fals) fan veritat», ja ha quedat ben demostrat. Que «de *jutge fan advocat*» res més clar en el cas del judici contra la mort dels pins: el que els havie d'acusar els va defensar; i també va passar el mateix en el cas de **corrupció** del finançament del gremi dels *artistes*. I que «savi fan tornar l'home orat» (curt) d'exemples n'estave ple. «Puix que d'ells haja», es a dir, si té *artistes*.

I el conte acabe amb un vers del mateix poema: «Vejats miracle!» (vegeu el miracle!). Però conte contat encara no s'ha acabat.

Al servei de què o de qui?

En el viure quotidià, sovint resulta difícil construir o aconseguir criteris de discerniment que ens permetisquen destriar les coses bones de les roïnes, les convenients de les inconvenients, les interessants de les que no ho són, les útils de les inútils, etc. en totes les qüestions i situacions que van sorgint. Sempre és un treball difícil que demane esforç i reflexió.

De criteris, n'hi ha de moltes maneres. Uns de molt filosòfics i d'altres d'ús corrent i popular que transiten per la ruta del sentit comú a l'abast de tots i que tenen una aplicació molt elemental i directa en gran quantitat de situacions vitals.

Un d'estos és el següent: «**Digue'm de què presumeixes i sabré, de seguida, el que et falte**». Sol fallar poques vegades. Pareix un mecanisme de defensa que fa fer professió d'allò que un no pot fer o no sap. Quan més se'n parle d'una cosa menys sol existir en la realitat. Això és, evidentment, aplicable a les persones, als grups, i a la societat en general. En referir-se al grup social és fàcil observar una bona dosi d'hipocresia (es poden fer coses que no es consideren bones mentre la gent no ho sàbie; es poden fer les coses, però no es poden dir) que a voltes esdevé esquizofrènia a pur d'estar fent continuament el contrari del que es diu i es predique o de predicar de forma sistemàtica allò que és contrari als fets.

En totes les propagandes, declaracions de principis, discursos, sermons i altra mena de manifestacions es parle amb la boca plena dient que cal estar al servei de tots, que un és el servidor del poble, que les coses es fan de cara al bé comú, que hom està a la disposició pel que convingue, etc...etc...

Moltes vegades, si s'analitzen les situacions concretes, és fàcil trobar que són completament al contrari. Que hom es serveix de la gent, que es dispose tranquil·lament del poble, que fàcilment es manipulen les informacions, que es fan mans i mànigues per justificar l'injustificable, i el poble, la gent, la societat, la comunitat (que com a conceptes abstractes costen molt de concretar) ja s'aguantarà i ho comprendrà perquè, entre altres raons, ja té molts segles d'ofici.

Estem en situació de mentida contínua, de promeses sense fons de realitat, d'esperances que no s'acompleixen, de situacions que diuen una cosa i en fan una altra, de vendes d'imatge sense substància ni consistència, de fer de la farfalla, de la fatxada, i de la galèria el nucli de l'existència sense arribar a comprendre que eixe és el camí de la buidor i no la ruta de la construcció de les persones i, en conseqüència, dels grups de persones que constitueixen la societat.

És sempre molt perillós confondre servei amb burocràcia, disponibilitat amb conveniència, interès personal amb bé comú, administració amb propietat. I el sentit de la propietat humana és tan fort que arribe a fer sentir propietari de les coses a aquell que n'és només l'administrador, encarregat del funcionament, responsable del manteniment o cel·lador de que les coses estiguen a punt per a l'ús i servei de tothom. I així es produeix el fet paradoxal que el destinatari i l'usufructuari dels serveis esdevé l'esclau que ha de estar a la disposició i a l'arbitri dels qui, segons la teoria, haurien de ser els seus servidors.

Segurament, a l'hora de fer un plantejament seriós dels binomis humilitat-«xuleria», sensatesa-menyspreu, prepotència-discreció, esforç-comoditat, agraïment-barroeria, tot el món tingue clar i evident amb quins termes cal quedar-se.

Notes de la Redacció. Al número anterior (23) de la revista AU! a l'apartat Creació va quedar l'últim paràgraf tallat. A continuació teniu el text tal com ha de ser i el nom de l'autor.

«Ja m'havia fet jo il·lusions amb aquest tipus de cotxe, però, malgrat les bones intencions, a aquesta comarca tampoc podem gaudir de la tecno-ecologia, perquè la benzina verda s'ignora». (Montxo Monfort)

La portada del número anterior és de Javier Perlado.

CAIXA RURAL

S.C.O.O.P. DE CRÈDIT LTDA.

El cicle tradicional dels cereals a la comarca dels Ports

per Mª Carmen Sales Pitarch
Ana Puig Ortí

Aquest treball va obtenir la Beca-Estudi 1989 concedida per l'Ajuntament de Vilafranca a través d'Amics de Morella i la seua Comarca. Agraïm a aquesta darrera entitat les facilitats mostrades per a la publicació del present treball.

INTRODUCCIÓ

En aquest treball fem un pas al darrere en el temps, anem als anys 20, una època on la agricultura tenie un paper fonamental a les zones rurals. Aleshores hi havia molta gent que treballava la terra per a poder sobreviure, des de l'eixida dels sol fins que s'amagava, treballant-la amb les seues mans, ja que no comptaven amb els mitjans tecnològics que hi ha avui en dia.

La faena de l'agricultor ere un cicle tancat. Primer es preparava la terra, després es sembrava i finalment la collita, quan s'arregaven els cereals. Ací s'iniciava altra vegada el cicle.

A més de les tasques pròpies de la terra, les tradicions fortament arrelades així com les creences religioses impregnaven el món del camp, la qual cosa feie que l'organització del treball estiguere marcada per aquestes tradicions i creences.

En aquest treball parlarem fonamentalment del blat, perquè malgrat que es cultivaven altres cereals, com l'ordi i el panís, el blat ere, amb diferències, el principal cultiu.

La terra se sembrava d'acord a les anyades; és a dir, un any sí i l'altre es deixava en repòs, però, tant la terra que se sembrava com la que no, s'havia de treballar. Per tant l'ordre que trobareu en la redacció serà el seguit pels llauradors a l'hora de treballar, intercalant en els mateixos mesos faenes en les terres de sembra i en les de descans.

LA PREPARACIÓ DE LA TERRA

La preparació de la terra començava als mesos d'abril o maig, amb aquella que l'any anterior no s'havia sembrat, anomenada **guareit**. La primera cosa que es feie ere **rompre**, que consistie en llaurar la terra per primera vegada quan encara estave en **rostoll**. El rostoll són les soques seques que quedaven al bancal després de la sega de l'any anterior. La tasca de rompre es feie amb un **aladre** de fusta anomenat **pala**, que anava agafat a dos matxos pel mig d'un **camatimó**.

Com els matxos no podien llaurar bé les vores dels bancals, el que es feie ere **esvorar** el bancal. Consistie en agarrar uns ganxos i collir glevs d'herba i terra dels racons on no havia arribat l'aladre, aquestes glevs s'amuntaven al voltant d'unes argelagues i es cremaven. Les glevs cremades es deien **gavells** i s'aprofitaven per adobar la terra (que quedava més fina).

Fins al mes d'agost la terra es deixava ressolir, aleshores es feie la mantornada. La **mantornada** només ere llaurar per segona vegada amb les mateixes eines que quan es rompia, menys la pala que es canviava per la **vertedera**. Com a cosa curiosa s'ha de dir que perquè no cresqueren cardes es mantornava en la lluna vella d'agost.

Fins setembre no es realitzava la sembra, però mentrestant s'havia de seguir treballant la terra que no s'havia deixat en guareit, és a dir, que arribat el

L'Aladre

MONOGRÀFIC

La Taleca

mes d'agost s'havie de segar la collita que l'any abans s'havie sembrat.

LA SEMBRA

Cap al mes de setembre començava la **sembra**. Abans de tirar les llavors per a sembrar, s'escampava el guano, obtingut del fem del bestiar (ovelles, matxos, bous, etc...), que estava amuntonat a l'aire lliure en un lloc anomenat **femer**.

Una vegada abonat el bancal, amb l'aladre es feien uns solcs paral·lels d'un 20 a 25 cm de profunditat; l'espai entre solc i solc es deia **porca** i tenie una amplada d'uns dos metres.

Les llavors (el blat que es sembrava ere del que guardaven de l'any anterior al graner) es portaven en una espècie de sac un poc més estret del normal, anomenat **taleca**, que es portava penjat a l'esquena en bandolera.

Per sembrar, l'home es situava quasi al mig de la porca, al començament, i agafant grapats de llavors les espargie en un moviment semicircular del braç, al temps que anava avançant. Quan arribava al final de la porca es feie la mateixa operació en sentit contrari, però encara dins de la mateixa porca. Quan s'acabava una, una altra fins sembrar tot el bancal.

Una vegada espargides les llavors, es passava la **vertedera** (espècie d'aladre) per a cobrir-les. Finalment es passava el **tauló** per anivellar la terra del bancal.

Una altra faena que calie fer ere **birbar el blat**, la feien quan el blat estava a penes eixit de la terra: amb un aixadó collien els cards i les males herbes.

Perquè la collita arribare a bon fi, quan hi havia senyals de tronada s'agarraven les sabines beneïdes del dia de Sant Pere, i es cremaven damunt d'una

paret. Es posaven unes pedres damunt de la sabina perquè ferent fum, i, així, allunyar la tronada.

A l'hora de sembrar es mirava quina lluna hi havia, no sembrant mai quan la lluna estava a escorpi. En qualsevol faena que realitzaven es mirava la lluna.

LA SEGA

Durant els mesos de juny i juliol, quan el gra ja estava sec, es realitzava la sega. Per aquesta època també s'havie de preparar l'**era**, perquè encara que no s'haguere d'utilitzar fins la batuda, només acabar de segar s'havie de batre i no quedava temps per a preparar-la.

Les eres són esplanades rodones més o menys grans. N'hi ha de dos tipus: les que estan fetes amb lloses, que donaven menys faena perquè només s'havie de collir la poca herba que creixie entre les lloses i agranar-la, i les que estan fetes d'argila, que perquè no es feren malbé per les inclemències del temps s'havien de tapar amb **pallús** (palla no utilitzable) durant tot l'any fins l'arribada de la batuda. Aleshores ere necessari rascar l'era amb una llaona per a llevar el pallús, després es netejava i es passava un matxo que arrastrava un **rulo** (pedra gran i cilíndrica) per atapar l'argila i fer la base de l'era dura. Si l'argila es quedava molt resseca es tirava aigua i es tornava a passar el rulo.

Una vegada arreglada l'era ja podie començar la **sega**. La sega consistie en anar tallant el blat el més ras possible a terra per aprofitar al màxim el brot que després serà palla.

Els instruments utilitzats per a segar

Els Carrejadors

Jou

eren: la **falc** i la **soqueta**, posteriorment es van substituir per la **dalla**. La **falc** és una espècie de ganivet amb mànec que té forma de mitja lluna; la **soqueta** ere de fusta i protegie tres dits de la mà esquerra a fi de no tallar-se'ls, ja que amb una mà havien d'aguantar el **manoll** (grapats de blat) i amb l'altra mà anar tallant. Amb molta habilitat agarraven un grapat de blat i tallaven, tornaven a agarrar un altre grapat i tallaven, així successivament fins tindre la mà plena, aleshores agarraven dos o tres palles del mateix manoll i li donaven dos voltes al manoll quedant lligat. Aquest manoll es deia **fulçat**. Quan tenien tres o quatre fulçats feien una **gavella** i tres o quatre gavelles feien una **garba**, que es lligava amb un **vencill** que no ere res més que un feixet de palles de sègol trenades.

La sega la realitzaven els **peons**, que eren persones contractades temporalment, que a canvi de menjar, dormir i poca cosa més, treballaven de sol a sol.

Els peons es dividien la faena en grups de treball; uns segaven els altres feien gavells i els altres garbes. Estaven tot el dia al bancal, fins i tot menjaven allí per a no perdre temps anant i tornant a fi d'acabar prompte la faena.

S'alçaven a l'eixida del sol i només prenen una copa d'aiguardent i, si n'hi havia, una pasta. Cap a les 7 hores del sol anava l'**agostera** a portar-los el desdèjuni que consistie en una cassola de sopes d'all per a primer plat i per a segon sang i ceba amb fetge i lleus.

A les 10 hores (aixina es deie) menjaven panxa d'ovella amanida amb salsa d'ametles, julivert i alls.

A les 12 hores dinaven el «caldo del putxero» amb un poc de sèmola; després es menjaven els ingredients dels putxero que eren carn, patates i fesols. També menjaven ensalada.

A les 4 o 5 hores berenaven. Menjaven «guisao» de carn d'ovella amb patates i després, com una espècie de postres, **arrop**.

A les 10 hores sopaven, ja a casa, bajoques o alguna cosa lleugereta. Només acabar de sopar, els peons agarraven una manta i se n'anaven a dormir a la pallissa damunt de la palla.

Com podeu veure en aquest menú es trobe a faltar la fruita ja que durant la temporada de la sega la poca fruita del terreny no estave madura. Podeu pensar que aquest menjar és molt pesat i abundant, però el treball que feien també resultave molt pesat.

Encara que la dona sempre ha desenvolupat un paper important, en aquesta faena és la protagonista: l'agostera. Aquesta ere una dona jove que amb l'ajut d'una burra portave el menjar al bancal. Damunt de la burra es posaven els **argadells** fets de vimen en forma de quatre canastres. En dos de les quals portave el menjar, el pa i els coberts (no portave plats perquè menjaven tots a la mateixa cassola). En les altres dos portaven un cànter amb aigua i un carratell menut amb vi negre.

Per celebrar que s'havie acabat la sega, es donave un rotllo a la gent que havie estat treballant.

LA BATUDA

En acabar la sega es deixaven les

El Trill

garbes uns dies al bancal, quan el gra estave sec es portaven a l'era. El transport es feie amb matxos. Aquests animals portaven un **albardó**, que estave fet de llana recoberta de llenç i per damunt una pell de cabra. L'albardó tenie la forma per acoblar-se a l'esquena del matxo. Damunt d'això posaven els **carrejadors**, que eren com una espècie d'escala de mà corbada (amb forma de barca) i sols dos travessers. Els carrejadors s'aguantaven damunt del matxo gràcies a la **cingla**, que ere una espècie de corretja de cànem que voltave per baix de la panxa del matxo. Quan anaven molt carregats també els posaven una corretja pel pit i una altra per baix de la coa, que es deie **tafarra**.

Tal i com anaven arribant les garbes a l'era s'amuntaven en forma de piràmide a una vora, açò es deie **garbera**. De la garbera s'escampaven per l'era per a batre.

Aleshores s'havie de batre. Es necessitaven dos o tres matxos i un trill. El **trill** ere una superfície rectangular que, si fa o no fa, medie 1,50 de llarg per 1 d'amplada, de fusta que tenie incrustades per la part que estave en contacte amb la terra unes pedretes tallants, **pedrenyeres**. Un home o una dona es posave damunt del trill perquè amb el seu pes les pedrenyeres trituraren la palla i la separaren del gra, quedant la palla per damunt i el gra sota.

Després de passar unes quantes vegades donant voltes per l'era batent, aproximadament una hora, es tombave la palla i es tornave a passar al voltant d'una altra hora fins que quedave tota la palla triturada el màxim possible.

Una vegada triturada la palla al màxim es **despallave**, que ere llevar la palla grossa amb una **forca** de tres forcons (pues). A continuació, s'amuntave la palla amb un **tiràs** (fusta d'uns 25 cm

El Paller

Crivell

Les Forques

d'alt per 1,50 de llarg amb un mànec llarg) que s'utilitzava a manera de pala, arrastrant per terra. Per replegar el que deixava el tiràs s'agranava l'era amb un raspall. Una vegada amuntada al mig de l'era, com si fos el diàmetre d'aquesta, formava allò que s'anomena la serra.

Arribats a aquest punt era el moment de ventar. Amb unes forques de fusta i amb l'ajut del vent (si no hi havia vent no es podia treballar) es separava el gra de la palla, quedant el gra a una part de l'era i el pallús a l'altra. Primer es ventava amb una forca de tres puntes, després quan ja quedava poca palla amb una forca de sis (anomenada triança) i, finalment, s'acabava de ventar amb una pala de fusta. Mentre una persona palejava, l'altra amb una boja llevava les espigues i palles més grosses (granses) que el vent no s'havia endut.

Després d'açò el gra es crivellava, és a dir, amb un crivell (un tipus de porgador pla molt gran) es deixava el gra net per a mesurar-lo i emmagatzemar-lo al graner.

Acabades la sega i la batuda es mataba un pollastre més vell que la taina i feien un coc amb mel per a dinar. Se'ls menjaven com a celebració d'haver acabat la feina fins la propera temporada.

La comercialització del blat necessitava una quantificació. Es mesurava amb barcelles, espècie de caixa amb les parets inclinades cap a dins, amb dos agarradors i oberta per dalt. Una barcella tenia vuit mesures. Les mesures eren igual que les barcelles, però de menys

El Trill

capacitat i sols un agarrador. Aquestes estaven destinades per a mesures d'ús domèstic.

La palla es guardava a la pallissa i s'usava per a donar menjar als animals. L'ordi (civada) tenia el mateix ús. El blat es portava al molí amb taleques, espècie de sac més estret del normal on es podien posar unes cinc barcelles, podent-se portar en un sol viatge dos taleques. Per a moldre el blat es transportava al molí i la farina que se n'obtenia es destinava a fer pa.

El moliner cobrava en espècies, de cada deu barcelles, mitja barcella era per al moliner. Hi havia un refrany que deia: «De moliner canviaràs però de lladre no te n'eixiràs».

L'ACTUALITAT

Avui en dia moltes de les faenes descrites anteriorment ja no es realitzen; i les que s'han mantingut, es fan amb màquines:

- Llaurar es fa amb tractor i no amb matxos.
- El guano s'espargeix amb «cubes»; ja que no és el fem de les ovelles i els matxos sinó el purí dels porcs.
- La sega ja no es fa amb falç i soqueta, les collidores trien el gra de la palla, descarreguen el gra a un tractor i tiren la palla al bancal.
- L'emballadora arregla i lliga la palla per a més comoditat a l'hora d'emmagatzemar-la i estalviar-se de fer garbes i gavelles.
- La sembra es fa amb sembradora, ja no s'usa la vertedera ni la taleca.
- L'era ja no és necessària.
- Gràcies als adobs les terres no necessiten descans.
- Ja no fa falta llevar cards i males herbes perquè es fan servir herbicides.
- Han desaparegut: l'agostera, els peons i totes les aines que s'utilitzaven en totes aquestes faenes.

Actualment en les zones d'una gran producció de cereals, estan utilitzant maquinària més avançada i s'estan canviant els conceptes i les formes de com treballar la terra.

Pràcticament els cereals que es cultiven als Ports es redueixen a l'ordi, perquè els altres no són rendibles. Només es poden trobar molt escassament en alguns masos per alimentar els animals de ploma.

Dalla

AGRAÏMENTS

Volem donar les gràcies a totes les persones que, amb molta paciència i bona voluntat, ens han ajudat a realitzar aquest petit treball. En especial agraïm la col·laboració a:

- Carme Monserrat que és la que ha aportat l'estructura base del treball.
- Irene Garcia que ens ha oferit la versió sud de la Comarca.
- Julio Sebastià que a més d'explicar-nos tot el procés ens va deixar fotografiar les maquetes de fusta que ell treballa amb les seues mans i que poc a poc modela fins arribar a reproduir les figures humanes, animals i aïnes a petita escala que representen les tasques típiques del treball del camp.

També volem agrair la seua col·laboració a la gent dels pobles de Morella, Vilafranca, Xiva, Catí, Sorita i especialment Catellfort on ens van ensenyar les aïnes i el seu funcionament. Cal dir que vam trobar les eines en molt bon estat, perquè fins fa poc encara s'utilitzaven. Algunes ens van sorprendre per la seua enginyosa utilització. Les fotografies d'eines es van fer a Castellfort.

Finalment ens dirigim a l'Il·lustre Ajuntament de Vilafranca i li agraïm la seua preocupació en promoure, amb dotacions econòmiques, estudis sobre la comarca.

NOTÍCIES COMARCA NOTÍCIES

Vilafranca

Col·laboració amb el tercer món

El dissabte 21 de novembre, el Consell de la Joventut, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Vilafranca i altres persones desinteressades, van organitzar uns actes de solidaritat amb el tercer món.

Per la vesprada, es va fer una xerrada-col·loqui sobre la problemàtica del tercer món. Els conferenciantes van analitzar la història dels països de l'Àfrica per demostrar que la causa dels problemes actuals del continent veí no són exclusius de la sequera, de l'excessiva pressió demogràfica o de les lluites tribals, com volen fer-nos creure els mitjans de comunicació, sinó que la raül del problema està en els seges d'esclavitud primer i de colonialisme després que van deixar uns països amb moltes riqueses minerals i naturals espoliades, amb nul·les infraestructures, amb fronteres artificials i amb un desplaçament dels cultius tradicionals cap als monocultius. Per tant la nostra ajuda no ha de ser un acte de caritat, sinó un reconeixement del nostre deute.

Es van repassar les campanyes i activitats que l'associació no governamental «Ajuda en acció» està duent a terme i es va entrar en un col·loqui on es van

exposar idees i plans concrets per continuar col·laborant en aquesta tasca.

Per la nit i com a acte principal d'aquesta crida a la solidaritat es va organitzar una orquestra al parador de festes per recaptar diners per l'Àfrica. El total de guanys va ser de 481.000 pts que van ser destinades íntegrament als programes que l'associació «Ajuda en acció» manté en el continent africà.

Josep M^o Zapater

Forcall

La passarel·la Cibeles i el saló Gaudí a La Factoria

El propassat 10 de desembre a la discoteca del Forcall es va fer una desfilada de moda. Els alumnes de COU de l'institut de Morella van intentar fer de models per tal d'aconseguir algun benefici per al viatge de final de curs i van lluir vestits del prêt à porter d'hivern 92/93. L'assistència a l'acte massiva: les criatures, la família de les criatures i els de costum. No va faltar de res; l'estil Cocó Channel ben representat: collars, maquillatges, monyos, tot en abundància. La coreografia al dia, la música també al dia amb bones quotes d'erotisme -com cal per a aquestes ocasions-, el presentador d'èlit, els sponsors a primera línia, una llàstima que alguns aficionats a la

video-càmera no van poder-ho filmar, mancaven tribunes per a la premsa, i és que no es pense en tots els detalls en esdeveniments d'aquesta magnitud.

Fer desfilades de roba per tal de traure diners s'ha posat de moda i ací -ja se sap- tampoc no ens estem de res.

N. R.

Morella

Primer curs de cuina autòctona

Durant el mes d'octubre, del 13 al 28, es va fer a Morella el primer curs de cuina autòctona.

En aquest curs es van cuinar menjars propis de la, moltes vegades perduda, cuina morellana. Vicenta Llopis, Isabel Ripollés, Maria Ortí, Maria Traver, Josefina Llopis i Isabel Prats van ser les cuineres que van impartir, a vegades magistralment, aquest curs tan interessant.

Plats ja oblidats i plats de sempre -sopa de banyols, gallina trufada, truita de patata ratllada, «torta celestial», conill amb xocolata, pinyonades...- es van preparar i degustar pels quasi 30 participants, entre ells alguns professionals de l'hosteleria, que van poder disfrutar d'esta celebració organitzada pel Mòdul de Promoció i Desenvolupament de la Fàbrica de Giner.

Recital de música russa

El dia primer de novembre, l'església Arxiprestal de Morella va ser l'escenari d'un magnífic concert en repertori, veus i interpretació.

El Cor Masculí del Patriarcat de Moscou va delectar els escassos assistents amb una antologia de música religiosa ortodoxa russa dels segles XIII al XX.

Este acte va ser organitzat per l'Ajuntament de Morella dins dels actes de «Tardor Cultural 1992».

Servei Oficial
Land-Rover Santana i Suzuki
Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Aproveiteu les ofertes Ford!!!

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Servei Oficial FORD
Vehicles nous i usats

Escolanetes

He sentit comentar amb elogis que a l'Arxiprestal de Morella escomencen a aparèixer, encara que d'una forma un poc tímida, escolanetes. Em fa gràcia que ja sigui possible. A veure si això són signes de normalitat que vagen portant a la normalització d'altres coses tan importants com la llengua, posem per cas.

Col.leccionable ENDESA (Fascicle 6834 bis)

Nadala oficial a Endesa aquest any:
«A vint-i-cinc de desembre, fum, fum, fum.»

Comentaris del miting PSC-PSPV-PSOE

Segurament no li ha dit ningú al nostre Honorable President Lerma que a Morella entenem el valencià, perquè no el va usar per a res en tot el seu discurs.

El nostre President va ser presentat a la concurrència per l'etern candidat a president de la Generalitat de Catalunya, Sr. Raimon Obiols. No sabem segur si és que fan com els d'ERC a la divisió interna del partit i de l'església i ens consideren integrants de Catalunya.

El Sr. Raimon Obiols va fer el seu discurs en bilingüe (per deferència als aragonesos presents). El que resulte més estrany de tot es que se li entenguere el català que és una llengua tan diferent del valencià!

MOPT

Els nous criteris de bilingüisme del Ministeri d'Obres Públiques i Transports per als territoris aragonesos de llengua catalana inclouen la versió en «chapurriau» dels topònims a les carreteres que passen per la comarca del Matarranya. Es pot llegir per exemple, VINARÓZ. 111.

Col.leccionable ENDESA (Fascicle 3898 bis)

Últim eslògan publicitari conegut:
«ENDESA: siempre con la cultura y los niños del Bajo Aragón».

IRRIAGRO

SISTEMES DE REG

VENDA AL PÚBLIC DE:

- "Tuberías" de PVC i accessoris
- Mangueres de polietilè i accessoris
- Materials per a reg per aspersió
- Material per a reg per degoteig
- Programadors agrícoles
- Motobombes diesel i gasolina
- Bombes (submergibles, horitzontals, pressió, etc.)
- Dipòsits, "cubes" i "silos" de fibra de vidre

PRESSUPOSTOS I PROJECTES DE:

- Basses (formigó, PVC, etc.)
- Conduccions d'aigua
- Regs per aspersió
- Regs per degoteig
- Comunitats de regants

Crta. Morella, km. 3.300 • 12006 Castelló.
Tlfs. 21 49 49 - 24 41 64

REPORTATGE

per: Imma Vives

Fotografies: Toni Ortí

Els nous voluntaris dels Ports

**Des del mes de març la comarca
té els seus propis bombers**

Voluntaris del risc? Del foc? Del perill? Els vint xics i dos xiques adscrits al Parc de Bombers Voluntaris Zona Nord, que cobreix les necessitats de la nostra comarca, saben molt bé quina és la seua missió i quines les seues limitacions. Ser voluntari és ser solidari, però no han d'exposar mai la vida al perill, no han de córrer riscos innecessaris: «les vides humanes estan per davant de tot, tant les dels bombers com la del qui pugue estar atrapat».

Reportatge

La notícia de la creació d'un parc de bombers va causar sensació entre els habitants dels Ports. Quan l'Ajuntament de Morella va fer pública la notícia, l'estiu passat, van ser nombroses les persones interessades a participar. Prompte es cobriria una necessitat històrica de la comarca: l'existència de personal realment preparat i qualificat per a realitzar les tasques de salvament, prevenció i extinció d'incendis, és a dir, l'existència de bombers.

Els voluntaris coneixen bé la situació d'esta comarca respecte als incendis. Els darrers anys n'hem patit de tot tipus: forestals, de vivendes, industrials, etc. amb molt diverses sorts i situacions. Ara ja no faran falta les intervencions massificades ni la desesperació davant la tardança dels bombers.

Els membres del Parc són persones de totes les edats i professions, tots ells residents a Morella. Les úniques condicions necessàries per a prendre-hi part han estat la majoria d'edat i tenir una situació laboral que possibilita arribar en deu minuts al parc. No existeix cap relació contractual laboral amb els membres del parc, però aquests reben indemnitzacions de 750 pts/hora aproximadament per actuacions o cursos de formació.

El cuquet de ser bomber

El Curs d'Iniciació per a Bombers Voluntaris, que van seguir els bombers dels Ports, és variat en tipologia ja que comprén tant la formació pràctica com la teòrica, la general i la més específica. També la temàtica conté un ampli repertori: els voluntaris han tingut oportunitat d'aprendre i conèixer coses tan variades com la llei, la tipologia del foc i de les edificacions, els materials i equips del Parc, les bombes d'aigua...

El curs s'ha desenvolupat durant els mesos de febrer i març, ha constatat de 55

hores distribuïdes en vint-i-una de teòriques i 34 de pràctiques. Els seus participants asseguren «cada vegada ens agrava més el cuquet de ser bomber, de fet ara continua la formació amb pràctiques quinzenals i esperem que seguísque sent-hi present després».

Els voluntaris eren conscients que després del curs canviaria la seua vida, el seu nom apareix ara als torns de guàrdia i durant una setmana al mes són bombers les 24 hores del dia. Al seu armari hi ha penjada ara, a més de la roba de carrer o la de la seua faena, l'uniforme del Consorci Provincial. L'emissora s'ha convertit també en un accessori habitual al seu vestuari.

Torns de set dies

Una vegada ha estat creat el Parc, l'organització dels seus membres segueix unes normes bàsiques, és sistemàtica i cobreix tots els horaris i necessitats ja que cada membre rep els avisos individualment mitjançant l'emissora.

Un membre de cada torn ha d'estar capacitat per a conduir el vehicle del Parc -estos individus han rebut les

pràctiques adients- i un altre exerceix de cap de la Unitat d'Actuació. El Parc dels Ports està format per quatre grups de cinc o sis membres cadascun. Els torns són de set dies a partir dels dijous i així es cobreix el mes sencer. El Consorci Provincial ha d'estar informat de cada actuació realitzada. La Província de Castelló està coberta actualment pels següents parcs de bombers en règim professional: Parc de la Plana (Nules), Parc del Baix Maestrat (Benicarló), a més del que funciona a la ciutat de Castelló que depén de l'Ajuntament i no pertany al Consorci Provincial. Dos és el nombre de parcs voluntaris: Parc de la Zona Sud (Onda) i Parc de la Zona Nord (Morella).

Els quatre parcs del Consorci depenen de la Diputació Provincial i de la Generalitat Valenciana on tenen la seua direcció i hi ha els Serveis Centrals. Ara hi ha la previsió d'arribar a vuit parcs en total, un d'ells podria crear-se també als Ports. Concretament a Vilafranca.

La nova situació

Els membres del Parc de la Zona Nord han après molt des de la seua creació. Alguns, membres de la societat esportiva ESPEMO que realitze activitats d'espeleologia i muntanyisme entre d'altres, ja havien tingut contacte amb el món del rescat i del salvament. La resta, amb molt variades situacions, per treballar a l'Ajuntament o senzillament viure a la comarca havien participat a més d'un incendi o sinistre, també n'hi ha que no havie tingut cap contacte ni professional

ni voluntari ni esporàdic amb este tipus de situacions.

Ara 22 individus que només fa dos anys vivien els sinistres de la seua comarca com qualsevol persona, constitueixen el Parc de Bombers Voluntaris de la Zona Nord. Una zona on fins ara hem tingut el servei més pròxim a 80 quilòmetres. Afortunadament els dos darrers incendis s'han donat ja en esta situació tan diferent de l'anterior.

ENTREVISTA

Antoni Ortí, bomber voluntari

«L'HETEROGENEÏTAT DEL NOSTRE GRUP ENRIQUEIX LES SITUACIONS»

Antoni és membre de l'actual Ajuntament de Morella, dintre d'aquest edifici històric es parla amb molt d'orgull del nou parc de bombers, allà hi ha a més el telèfon que rep els avisos de foc. Antoni és també un dels 22 protagonistes, des de la seua situació ha viscut intensament la curta però intensa història del parc.

- El Parc de Bombers Voluntaris ja és una realitat, quan de temps fa que s'esperava la seua creació?

En possibilitats reals podem parlar de l'estiu passat. L'Ajuntament va rebre l'ofertament des de la Diputació Provincial i el nou vehicle per a poder formar el Parc. Llavors es va començar a fer campanya a la fira agrícola i industrial de setembre, allà es va posar un stand amb el camió i es va obrir la llista de voluntaris.

- Antoni, d'a on va eixir la idea de la necessitat de crear el parc?

Ere, fa temps, evident que feie falta aquesta organització, a Morella i a la comarca, davant sobretot dels incendis. La

situació dels últims que s'havien donat feie sentir certa impotència. Esta necessitat ha coincidit amb el projecte de la Diputació de cobrir tota la província amb parcs de bombers voluntaris per falta pressupost per a crear-ne de professionals.

"LA IMATGE QUE HI HA ACUNYADA SOCIALMENT: IDEES DE BOMBER COMPORTA CERTA BROMA"

- El Parc dels Ports està format per 22 membres, augmentarà la plantilla actual?

No, 22 persones és una bona xifra, podríem dir que és ideal. Cada bomber només ha d'estar disposat una setmana al mes, això sí, tota la setmana s'ha de poder comunicar amb ell a través de l'emissora.

Els nostres torns són molt lleugers, d'altres parcs ja creats estan considerant l'ampliació a vint membres, al menys.

- Les 55 hores de preparació majoritàriament pràctiques, i amb material professional al Parc del Baix Maestrat, quina sensació desperten del que és el món dels bombers?

Penso que tots els companys estaran d'acord amb mi amb el fet que quan començarem el cursset no teníem idea del grau de seriositat que tindrie: tres hores seguides de classe teòrica a més a més de les pràctiques que ocupaven tot un dia del cap de setmana van fer que ens mostràrem una mica més escèptics.

- Per què?

Perquè la gent a qui es dirigie el cursset no tenie en general hàbit d'aula, de classes.

- I no va ser així?

Amb gran sorpresa hem comprovat que ningú no es va cansar en absolut precisament perquè ere un cursset molt seriós. La imatge que hi ha acunyada socialment: «idees de bomber», comporte certa broma. Des de dins es veu molt diferent, la cosa és molt seriosa perquè està en joc la vida en moltes ocasions.

- La primera intervenció va arribar a una setmana d'acabar el curs, com va ser la resposta dels voluntaris?

Aquesta actuació va ser a Vallibona -a 22 Quilòmetres de Morella- es va encendre una vivenda a la que van poder acudir tres membres del nostre cos i deu minuts després els professionals de Benicarló. Ells tenen una tutoria sobre nosatros que agraïm molt i van ordenar que es feren les instal·lacions i es controlés l'escampament del foc fins que ells arribaren.

- Com va ser la intervenció dels professionals?

Van fer-se càrrec de la situació ràpidament. Va ser molt laboriós ja que per a controlar les flames van haver de desmuntar la teulada teula per teula. El foc estava entre les bigues i la teulada, es tractava d'una antiga construcció que abans s'estilava molt.

- La segona intervenció va ser a Morrellà.

Sí, i en un incendi molt espectacular perquè era industrial. Es va encendre la caldera amb el seu dipòsit de combustible al Tint. La crema del combustible feia molt de fum i soroll.

- Una bona responsabilitat doncs, ja éreu bombers.

Va ser la primera actuació que va assumir el cos oficialment, malgrat tot, la intervenció i el control van ser molt ràpids, sobretot per la proximitat dels llavadors que subministraven molta aigua. Una intervenció feliç que ens va fer sentir el nerviosisme de les primeres actuacions.

- Com van ser les pràctiques?

Van ser la part més distreta. Com a experiència la pràctica més interessant va ser la que ens va fer seguir un circuit donat per una corda. Estàvem a un magatzem ple d'obstacles i amb molt de fum, parafina. Teníem la visió quasi nul·la ja que duïem els ulls tapats. Utilitzàvem els sistemes de respiració autònoms que havíem d'aprendre a controlar. Ens agradaria repetir-ho.

- Heu fet alguna pràctica de salvament?

Sí, vam aprendre a traure gent atrapada als vehicles accidentats. Mitjançant uns aparells hidràulics i actuant a uns punts concrets es pot destrossar completament el vehicle.

- Finalment, quin tipus de gent s'ha apuntat al vostre parc?

Ací s'ha apuntat gent molt diferent, en edat, en formació, en costums... Ens uneix un mateix interès i la vocació de bomber. L'heterogeneïtat del nostre grup enriqueix les situacions i tots busquem ocasions per a passar unes hores junts.

Diversitat i espectacularitat a les pràctiques, molts torns per complir i qui sap quantes possibles actuacions són les vivències que els voluntaris protagonitzen i protagonitzaran.

QUADRE ANECDÒTIC

L'aigua, apague el foc?

L'incendi de Vallibona va ampliar ràpidament i amb molta efectivitat els coneixements pràctics dels tres bombers que van poder acudir al lloc dels fets. Tots tres havien actuat als incendis que amb certa freqüència s'han donat els darrers anys a la zona, però mai no ho havien fet com a bombers. El curset no havia acabat i el parc encara no funcionava oficialment.

«Els habitants de Vallibona feien el que podien llançant aigua a l'edifici i nosaltres vam continuar així». Però no és tot tan fàcil com pareix, «l'aigua feia eixir flamarades tot i que quan vam arribar no n'hi havia; i és que la situació del foc no permetia arribar-hi des de l'exterior i l'únic que propiciaven les «mangueres» amb la forta pressió de l'aigua era un corrent d'oxigen que el realimentava» -són les paraules textuais d'un dels protagonistes.

L'arribada dels professionals que ja es van trobar amb la instal·lació feta, va aclarir aquest dubte paradoxal: calia entrar dins de l'edifici, la qual cosa podien fer ells com a professionals i amb la seua experiència. Van haver de picar el terra de la casa per a fer eixir l'aigua acumulada que posava en perill l'enderrocament de l'edifici. Després d'apagar el foc van banyar l'espai entre la teulada i el sostre, una laboriosa faena que va posar punt i final al sinistre.

Tot plegat va servir als voluntaris per adonar-se encara més dels variats llocs on pot esperar-los el foc dins d'un edifici i també de la dificultat de trobar amb rapidesa una forma ràpida d'apagar-lo.

El divendres dia 27, festa de Sant Josep de Calasanç, patró de l'escola, estava a Xert, badant pel carrer mentre esperava una altra persona. De sobte vaig sentir un soroll especial i vaig adonar-me que la gent s'assomava a les finestres i eixie a la porta del carrer. Al cap d'uns moments vaig trobar el motiu de l'expectativa. Un grup d'una cinquantena de sagals i sagales anaven passant, cantant pels carrers. El més majoret de tots portava un bastó alt, vestit amb moltes cintes de paper de colors penjant i, al cap d'amunt de tot, portaven un pollastre dibuixat amb una aureola on anave escrit «Viva San Nicolas». Alguns dels xiquets portaven sabres de fusta d'uns vuitanta cm. de llargs. Uns altres dos xiquets portaven un bastó al muscle i penjant del bastó una gàbia amb un pollastre viu.

El vol de xiquets, pel carrer cantant, feie d'allò més bonic. Cantaven amb tot el lleu i tot l'entusiasme, com només ho saben fer els xiquets, sense inhibicions i convençuts que allò que fan és el més important del món.

No cal dir que em vaig quedar mirant, observant, i recordant, amb una certa nostàlgia, moments molt pareguts de la meua infància, quan cantàvem la solispassa o les maçades.

Anaven repetint vàries cobletes molt rítmiques:

«Gallo o gallina
que encontremos,
manda el rey
que los matemos».

Sant Nicolau

per Julià Pastor i Aguilar

«Ara ve Nadal
y vos demanem
una limosneta
pâ Sant Nicolau».

En veure tot això, em va vindre al pensament que tot això ho havia sentit contar i ho havia llegit, concretament als manuscrits de Mn. Ramon Bruñó, on es pot llegir:

«Diciembre 6: San Nicolás de Bari.

Patrón de los niños de las escuelas por haber estado en su iglesia las escuelas públicas de los niños de esta villa desde el siglo XV hasta 1842.

La víspera los niños van en comisión a dispensar la escuela de las niñas e invítarlas a la fiesta, y por la tarde recorren la población llevando un gallo sobre un hasta cantando:

*San Nicolás de Bari
Es nuestro patrón
mañana le honraremos
con misa y sermón.
La gallina
que encontremos
manda el rey
que la matemos.*

Unos días antes el maestro nombra a cuatro de los mayores de la escuela por encargados de la fiesta e invita a los niños que concurren con alguna cantidad para los gastos de la fiesta».

El día de la festa «terminada la función religiosa los niños recorren las calles llevando el gallo y cantando y al llegar a la plaza de los Estudios le colocan sobre una banquilla y sacándole la cabeza sobre el agujero le matan con un sable de madera, a cada niño se le vendan los ojos y se le dan dos o tres

vuelitas para desorientarle y se le deja para que vaya a matar el gallo principiando por los pequeños y después de haber ido todos muerto o vivo se le regala al maestro».

Fa tota la sensació d'un joc de cucanya amb animal viu. Imagino que al mestre no li caldrí matar-lo.

Com podeu vore resulte la cosa d'un paral·lelisme sorprenent. L'única diferència és que a Xert encara es conserva i és un motiu de joia i de festa per als xiquets. Ací ja ho hem perdut.

El fet que ho feren el dia 27 de novembre deu ser per aprofitar la festa escolar, donat que el dia 6 de novembre ara és una altra festa i, a més, enguany caïe en diumenge.

Als xiquets de les escoles, com feien la festa el dia de Sant Nicolau, els deien **Micolavets**. A les xiquetes, els deien **Catalinetes**, perquè feien la festa el dia 25 de novembre, festa de Santa Caterina.

També anaven a les escoles dels xics a dispensar l'escola i celebraven la festivitiat fent una missa de mati i un berenar de vesprada. Si feie bona hora anaven a passeig. També tenien unes cobletes que cantaven a veu en crit i rítmicament:

«Les Catalinetes
quan van a costura
tanquen la porta
i cruixque la surra».

«Santa Catalina
la rosa divina.
Anirem al riu
a menjar-mos la prima».

Del Diari personal

Tit, titt!, el rellotge digital que s'havie comprat a Andorra seguie funcionant com el primer dia amb la mateixa càrrega de piles que li havien col·locat.

Acabave d'escolar-se una hora més d'aquella vesprada ennuvolada de maig i seguie duent un lleuger avanç respecte de l'hora local, trenta segons després es va sentir el clong, clong...del rellotge de la torre, de fet no el molestave gens portar l'hora una mica davant de la del poble, potser per aquesta raó no havie intentat teclejar aquella màquina made in Japan.

- Les set?

Les set acabaven de tocar amb la repetició i les set i 45 segons exactament va poder veure escrites sobre la seva monyica, no va poder contenir-se la jaculatória, estave ben fart d'emborronar més que no escriure sobre un feix de fulls de paper reciclat, li feie mal el cap, el cul, les cames i del fum del tabac li ploraven els ulls.

S'havie promés que en acabar el maleit discursset o salutació o pregó o com se'l vulgue batejar encendrie un havà com els del Fidel, la situació però obligave o a acabar ja o a encendre el puro per estrictes raons d'estoc, s'havien acabat les existències de cigarrets (els dels casaments, bateigs, comunions) i si se'n descuidave haurie d'encendre'l amb l'encenedor de la cuina.

Als puros com als caramels se'ls atorgue sovint una funció compensadora just la que a ell li feie falta. No ere un greu problema d'estat el que tenie però li resultave prou problemàtic com per a resoldre'l amb aquestes presses.

Sobre la taula hi havie tantes barilles com papers arrugats i en tots encapçalave si fa o no fa.

- Com podie ser tan reiteratiu, tan poc original, tan poca-traça?

Plànyer-se d'esta manera tampoc no resolie la situació, per a ser pràctic seleccionà els paràgrafs que més li agradaven i un cop els va numerar va traure l'Olivetti Lettera 35 que li havien regalat quan la comunió -de fet sempre quede més ben presentat.

No li sobrà el temps, i abans de marxar va menjar alguna cosa, el full el va plegar i el va guardar a la butxaca i a les nou de la nit ja estave al bar esperant que acudiren la resta de la corporació. Ere prompte encara i no hi havie massa gent, els de sempre ja estaven asseguts a les

cadires esperant que arribés algú per encetar la partida. -Tonet, el van cridar i li van fer un gest amb les cartes a la mà, ell els va tornar la resposta amb un altre gest igual d'entenedor.

Faltave mitja hora per al ple i havien quedat com sempre de trobar-se en el bar; li quedave el temps suficient per prendre alguna cosa mentre aplegaven els altres.

L'oposició, prou puntual, va arribar prompte però es van aturar un moment a la porta abans d'entrar, després ho van fer els independents i el segon i tercer regidor van vindre de seguida. Algú, fent una mica de broma, va preguntar: -ja estem tots?, doncs anem per feina. Es va acabar el café i van colar tots cap a l'ajuntament.

Pel camí els comentaris de sempre, l'oratge, el Barça i el Madrid, el preu dels porcs, tal està mal, tal altre s'ha comprat un tot-terreny, a mi m'han dit..., jo he sabut...

Sobre la taula de la sala de juntes el secretari havie col·locat una altra còpia de l'ordre del dia, des que els havien regalat la fotocopiadora no s'escatimave res. Varen prendre seient mentre acabaven de saludar el secretari que tot seguit inicià la lectura:

- *En fecha de vint-i-och de mayo de mil novecientos noventa y ..., y reunido el pleno de layuntamiento de ... se preveen por orden de importancia los siguientes puntos del orden del dia:*

1.- *Confeccionar y aprobar el programa de fiestas*

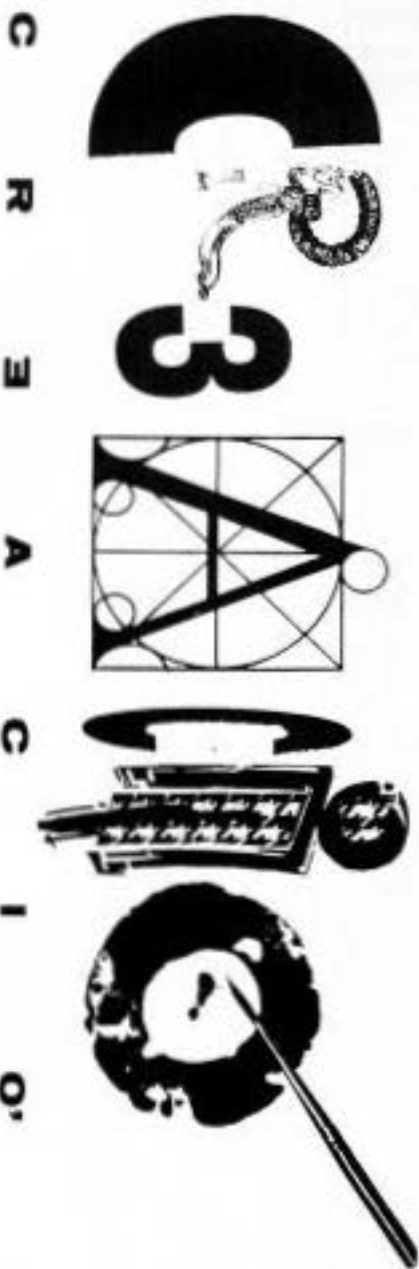
2.- *Lectura de peticiones de subvenciones*

3.- *Discutir el plan de urbanismo*

4.- *Plantear soluciones para el problema de los residuos.*

Acabada la lectura protocolària, l'alcalde prengué la paraula, el café l'havie desemboirat i amb un to tranquil però segur va començar justificant l'avanç de la data de la reunió del ple i va seguir dient que com ja se'ls havie informat intentarien tractar tots aquells punts que acabaven d'assenyalar i que si per raons de temps no podien tractar-se tots, prorrogarien la resta per a una propera reunió.

Com a independents, el número quatre i la número cinc, no van fer molt bona cara amb aquest comentari i van demanar que constés en acta el seu desacord. El número tres de l'equip de govern els va assossegat: - va que s'acabarà la tinta,

no comencem tan prompte! Però va ser la veu de l'eficàcia qui va demanar un programa de festes vell per tal de no perdre el fil.

El secretari es va alçar i el va buscar en unes caixes que hi havie en un racó. Una mica de pols s'havie posat a sobre però es llegien bé els apartats.

Els de l'oposició van suggerir que a la portada i a la contra-portada es podrien posar algunes fotografies de les festes passades, el comentari en principi va ser acceptat per unanimitat, però van decidir de deixar aquest apartat per al final.

A la pàgina 0 posarem el nom de l'equip de govern, si us sembla bé quede així: *Alcalde: Antonio ..., Teniente de Alcalde: Juan ..., Concejales: Vicente ..., Lucas ..., Rosita ..., José Antonio ..., José Francisco ..., Secretario: Juan José ...*

- Doncs no, no em sembla bé, a mi poseu-me Lluç.
- I a mi, Rosa.
- Ah ja! ela, ela, u i una ce amb un borronet, no?
- Amb una ce ja en tinc prou, que sóc de muntanya!
- Com?
- Vinga va, pàgina I. El Saluda.

L'alcalde va traure el paper que guardava a la butxaca i els va llegir el text que havia redactat:

Queridos ciudadanos:

Como cada año, cuando llegan estas fechas, en nuestros corazones renace la ilusión de celebrar las fiestas en honor de nuestros santos patronos. Son unos días que sirven para el reencuentro entre los hijos que vivimos aquí y los que por otros motivos están ausentes de su tierra.....

Al segon paràgraf feia una afirmació de la identitat del poble, dels valors de la tradició, de la història, de... El tercer era el capítol dels agraïments a la Generalitat, a la Diputació, als cervells de l'erudició... Finalment acabava desitjant a tots que passaren bones festes. Signat l'Alcalde.

Amb la boca una mica seca acabà la lectura del saluda i alçà els ulls per observar les reaccions: l'oposició -en principi- d'acord amb el text, els del partit també d'acord. Els gestos del quatre i la cinc -no calie que constaren en acta,

- Què dieu vosaltres?

- Home dir, dir, què vols que te diga? he apuntat un parell de coses que caldrie que en parlàrem. Una, no em sembla adient que ens dediquem a fer la pilota a tantes autoritats. Dos, això de *queridos ciudadanos* potser en fem un gra massa.

- Sí, va dir la número tres, això també ho he apuntat jo i, a més, em sembla que hauríeu de canviar una mica el to i la llengua amb què està escrit.

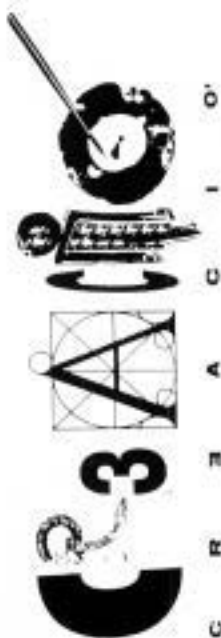
- Com vols dir?

- Vull dir que no us n'adoneu i sempre useu un llenguatge sexista, les festes es fan per tothom o no? ací sembla que us guiseu i us mengueu, els mateixos, el pastís... I ja és hora, em penso, que useu el català.

Una vegada més la veu de l'eficàcia va intervenir:

- Si només és una qüestió d'estilística no veig que tingues cap problema d'arreglar-ho.

- Home, problemes!, doncs sí que en tinc que jo no em guanyo la vida fent de Cervantes! si el voleu escriure vosaltres ja faré prou deixent-vos posar el meu

nom davall, això de *ciudadanos* ja no n'estava segur, però em penso que canviar tots els paràgrafs, me toqueu els collons...!

Pàgina dos: una propaganda.

- ja està bé, posem una propaganda enguany també.

Pàgina tres: *Programa de fiestas*

- Com és el mateix no cal canviar res, seguim el mateix horari.

Aquesta vegada el suggeriment del número dos no va ser tan eficaç com pretenie i des del propi partit va sorgir la primera discrepància. El número tres va proposar un canvi en les atraccions, l'espectacle massiu havia de ser una revista i no una rondalla com s'havie fet habitual.

- Sí i revista de destape, tat? Mira que eres més verd que les lletugues de l'horta! -va sentir-se des de l'oposició.

- No, no cal que sigue de destape, però encara que mostren alguna cosa no mos faran mal i a la gent li agrada.

Al l'oposició se li van crispar una mica els nervis i va mostrar el seu descontent amb el suggeriment, ells havien pensat en un espectacle folklòric per tal d'entretindre la gent. En deu minuts es va despatxar la disputa i, finalment, s'hi van avindre a acceptar la revista amb la clàusula que fore decent. El número quatre va plantejar afegir actes que tingueren un caràcter de defensa de la natura

i que suprimiren alguna sessió de bous... Però abans d'acabar el comentari va ser atacat per quasi tota la corporació que no considerava el moment per entrar en disquisicions personals i etc, etc. Només la número cinc va recolzar la proposta del seu company i va afegir que li semblava que hi havia dos grans marginals: el sector infantil i les dones, que com sempre aquells actes de festes només estaven adreçats als homes i que a més opinava que s'havie d'augmentar el nombre d'espectacles gratuïts i que s'havien de fer a la Plaça per aconseguir plenament unes festes ben populars.

- Això que dieu, em sembla molt correcte si no fos...!

- Ja estem. Si no fos per què?

- Collons, per què? Em feu gràcia. A vosaltres vos pareix que els diners plouen del cel!

- Em diràs ara que els bous no costen diners? Mira't les despeses de l'any passat què té la culpa del dèficit a les festes.

Mal tema s'acabava d'encetar, el dèficit va rodolar per costeres i penya-segats i va aterrar just al lloc on no haurie d'haver-ho fet i els mtors es van escalfar. L'oposició brumie contra els adversaris, els adversaris ho feien contra l'oposició i va brumir tota la sala al complet.

No en va haver prou amb el dèficit i per apaivagar-ho es va revifar el tema del canvi de data, que si vosaltres, que si nosaltres, que si els de fora que si els de dins, que si torna que si volta que si gira. Que no queden dies al calendari! A Nadal, les farem a Nadal! Que haurem de demanar parèixer als de fora? Que tots som del poble! Sí, tots som del poble, però nosaltres el sostenim! Que no vullguen manar massa, que també contem...!

Més penya-segats.

Malgrat que enguany el mes de maig havia resultat una mica fresc i encara que al local no li calie l'aire condicionat només el secretari conservà el jersei com quan havien començat. El temps havia transcorregut ràpidament i en el moment que procuraven prendre l'alè per continuar, al rellotge de la torre van sonar dues campanades. I, per raons que no vénen al cas, es van avindre a enllestir el programa de festes com estava.

El secretari va fer l'escrit:

D. JUAN JOSÉ.....

secretario del Ayuntamiento...

CERTIFICO: que el presente programa de fiestas para el año actual ha sido aprobado por la Corporación Mu-

nicipal en el Pleno Ordinario celebrado...

Administrar un poble ere, sens dubte, una tasca difícil i ara amb quatre hores i mitja de sessió potser ja n'hi havie prou i massa i quedaren l'endemà per tractar els tres punts de l'ordre del dia d'ahir.

Les llums de l'ajuntament es van encendre a les nou en punt del vespre, hora local, l'ambient fresquet com els darrers dies i no massa gent pels carrers, les tendes tancades i les tavernes obertes esperant la clientela.

- Te poso un café, Tonet?

- No, avui posa'm un polioli, que ja tindrè temps d'excitar-me.

El taverner va voler saber i preguntà si tornaven a tindre reunió.

- Mira, no vam acabar.

- Sempre passen coses -puntualitzà entonigmàtic el taverner. I, en prendre's el polioli i sense cap comentari l'alcalde va marxar.

Sobre la taula de la sala cinc carpetes esperaven el senyal per obrir-se, el secretari digué bona nit i afegí:

- Seguim amb el punt dos de l'ordre del dia d'ahir: *Lectura de peticiones de subvenciones*.

El número dos de l'equip de govern ere la persona encarregada dels assumptes administratius i va traure de la carpeta un full i es va posar a llegir tots els ajuts que es podien demanar a cada un dels departaments del govern de la Generalitat i continuà exposant el seu parèixer sobre quin s'haurien de demanar i quin no calie.

Les dues carpetes de l'oposició s'havien obert també i estesos sobre la taula mitja dotzena de diaris oficials pintats de safrà van servir per iniciar un debat ric i variat.

L'oposició va afegir al capítol de les peticions una a la conselleria d'afers socials sobre ajuts a les llars dels jubilats i va voler saber en quins termes es demanaven la resta de les ajudes que s'havien proposat.

Els independents mostraren el seu desacord en la petició de subvenció per al projecte de traçat d'una pista forestal per considerar que ere inoportú el lloc triat quan el lloc a comunicar ja tenie comunicació i duplicar aquestes vies no fa més que augmentar riscs innecessaris.

El número dos defensà els seus criteris i afirmà la imperiosa necessitat d'aquest camí per a obrir els masos d'aquella part del terme. El número tres observà, no obstant, que aquells masos actualment estaven abandonats. Però el dos li digué

que la zona s'havie de desplegar amb el sector turístic i que eixa zona de gran bellesa per als visitants l'havien...

- De quin turisme em parles, si obriu pistes no faltaran desaprensus... -total mitja hora de disputa i es demanà la subvenció.

I del tema de les pistes es va derivar al de les carreteres i tothom va estar d'acord que ere absolutament necessari que s'arreglaren els clots que hi havie en les vies de comunicació entre els pobles que ere una vergonya que feie deu anys que estaven així i que malgrat que als mecànics no els anave malament del tot, eren una minoria... i es va decidir fer la petició a dues bandes, a la Conselleria i a la Diputació per tal que n'estigueren ben assabentats.

El número dos va reprendre la paraula i va afegir.

- Com tots sabeu també és necessari demanar els ajuts per a remodelar l'escorxador i el forn municipal. Sanitat ha advertit que si no ens posem en les condicions exigides ens els tancarà.

La tothom li va semblar bé -en principi demanar els ajuts per a fer les remodelacions i tots van pensar que amb tantes posades a punt definitivament es convertirien en un poble europeu.

Al darrer apartat de les subvencions hi van quedar més obres i la sanitat, i es va acabar amb col·lectors, depuradores i aigua potable. Semblave que s'havie acabat i quan el secretari comentà:

- Doncs, ja està tot, no?

- Doncs no, no està tot, se sentí des del costat més avaller. El sis i el set s'havien guardat per al final la darrera pregunta, la més difícil.

- Vostés diran, digué el dos.

- Sí, senyor, nosaltres diem.

Pel to havie de tractar-se d'un tema complicat i com quan surt una bona riuada ràpidament la pregunta va convertir-se en una afirmació i l'afirmació en una acusació, i en allò que l'alcalde va haver d'intervenir:

- Ahí estan les factures i les despeses justificades.

- A les factures es pot posar el que es vullgue i els percentatges no consten...

- A mi no me dieu lladre ni vosaltres ni ningú, ni ací, ni escrit per eixes parets.

- Tu eres l'alcalde i hauries de...

La discussió es va allargar, es va descontrolar i a Tonet en efecte no li va caler café ni altres additius especials per a excitar-se, per una vegada la sospita ere encertada, i en aquell moment el senyor batlle va entendre el significat de la pintada de la carretera i es va aixecar

i no va caler que tanqués la carpeta perquè no en tenie i quan va retirar la cadira i els demés el van mirar va dir:

- Senyor secretari, face el favor de copiar el que vaig a dictar-li: Antonio ... alcalde de la vila de ... en data de 29 de maig de mil nou-cents ... després d'observar la manca de recolzament dels membres del partit de govern i de les acusacions de l'oposició, decideix presentar la dimissió. Signat: Tonet.

I, en acabar, va dir bona nit i se'n va anar.

Darwin tenie raó i al poble s'hi van adaptar a la nova situació i els successors varen agarrar la vara de manar.

Es van celebrar les festes i hi varen haver misses i processons i hi van assistir el dos i l'oposició, es van fer bous, la joventut va fer un pregó, va haver revista decent -que no va poder fer broma amb l'alcalde perquè no en tenien. La situació va ser, però, transitòria perquè les eleccions estaven pròximes i en passar festes es va engegar la campanya electoral, va haver canvis importants i la campanya es va dur amb molta dignitat, es van evitar les acusacions i es van homogeneitzar els objectius de govern. Només els resultats van poder inquietar els nous polítics.

Al diari local el sociòleg i tres o quatre enterats varen vessar tinta intentant explicar i analitzar els resultats electorals. Els elevats índexs d'abstenció van obligar a que els partits majoritaris formaren una coalició i els independents, aquesta vegada, van optar per mantenir-se en la seua posició.

Finalment el poble viu ja una situació normalitzada, té un bon equip de govern, a l'ajuntament es van celebrant plens ordinaris que encenten amb el punt dos i segueixen -si hi ha temps- amb el tres i el quatre. Això sí, han canviat algunes cares i els números d'ordre, però el secretari segueix sent el mateix i coneix bé l'ofici. La resta, ja se sap, als pobles no passen gaires coses...

De l'ex-alcalde us puc dir que va perdre el costum d'escriure el diari personal i que, malgrat que va seguir llegint la premsa local, es va aficionar a altres disciplines. Actualment ha fet un viatge a l'estranger, ha lligat molt i ara vol aprendre llengües, ha deixat la caça i es dedica a la pesca i viu tranquil en una llar moderna de la comarca dels Ports.

NOTA: Qualsevol semblança que pugueu trobar amb la realitat és només coincidència.

Benvolgudes
amistats:

Vaig a saltar-me tots els reglaments i vaig a mostrar-vos una carta que vaig rebre amb molt de goig:

Estimada AU!

Per pèls, però he recordat que enguany acabes de complir cinc anys i he cregut que, potser, t'agradaria que et felicitessin. No puc cantar-te un «natalici feliç...» ni xiular-te'l, encara que pugues imagi-nar-te el to de la cançoneta. Puc, això sí, com tu ja saps que fem a casa nostra de-sitjar-te un per a molts anys.

Laia.

Després d'aquest parèntesi que crec que em sabreu perdonar, ja vos informo del que he rebut:

- La colla ecologista d'Alcoi ens envia el full informatiu núm. 15 que porte per títol «contra els residus nuclears: energies netes». És un full informatiu sobre el perill dels residus nuclears.

- L'associació cultural el Tossal Gros, el seu periòdic local núm. 25, amb un

especial sobre les festes d'agost del 92, notícies i dades sobre les pintures rupestres dels voltants.

- El diariet de les cases d'Alcanar, núm. 11.

- El butlletí **Bisgargis**, de la colònia i vila del Forcall, núm. 234.

- Des del museu del Montsià i l'Ajuntament d'Alcanyís hem rebut informacions puntuals sobre actes culturals.

- Núms. 182, 183 i 184 de la revista **Traiguera** que ens han posat al corrent, entre d'altres coses, de les obres de restauració realitzades a l'església parroquial.

- **Saó**, núm. 155 i un monogràfic on es fa un repàs de les relacions entre València i Amèrica arran de la descoberta.

- Núm. 170 de **Lluita**.

- La Universitat Jaume I, ens envia un llibre antologia de textos de Joan Fuster.

- Butlletí **La Casa Verda**, en el núm. 74, es fa ressò del tema dels incendis forestals, parle del fracàs de la política

contra els focs i es plantegen algunes recomanacions per millorar l'eficàcia contra els incendis.

- L'Institut d'Estudis Ilerdencs ens envia dues publicacions, una sobre ecologia i una altra resum del congrés internacional de normalització lingüística celebrat a Lleida durant 1992.

- Del programa Printer de la Diputació ens han facilitat informació sobre beques, concursos, guies d'informació turística de la Comunitat Valenciana i d'altres llocs de l'estat i d'Europa.

Intercanvis

- **Contrapunt**, centre d'estudis i debats de la Garriga del Vallès Oriental, inicia intercanvi amb nosaltres i ens envia una publicació sobre la pintura gòtica catalana.

No tinc res més, de moment, per ensenyar-vos, només em reste saludar-vos i desitjar-vos que passeu unes bones festes i que l'any que ve us sigue favorable. Una abraçada

La vostra AU!

**OFICINA D' INFORMACIÓ
INICIATIVES I
RECLAMACIONS**

US INFORMA TELEFÒNICAMENT
Sobre tota l'Administració de la
Comunitat Valenciana, la seua
estructura, funcions i procediments

■

**US INFORMA PERSONALMENT
I PER CORREU**
Les seues preguntes, suggeriments i
reclamacions seran degudament
rebudes, contestades, classificades i
trameses a l'òrgan competent

■

**US REGISTRA QUALSEVOL
DOCUMENT**
Adequat a l'Administració Autònoma

CARRILLO: Carrer Major, 78 II. 358222 Fax 358066

Un estudi sobre els noms dels pardals dels Ports

El professor de llengua catalana de la Universitat Jaume I de Castelló Lluís Gimeno Betí ha publicat un article sobre els noms dels ocells de la zona que parla el dialecte tortosí, és a dir, de les comarques dels Ports, el Baix i Alt Maestrat, el Matarranya, el Montsià, el Baix Ebre, la Ribera d'Ebre i la Terra Altra.

El treball titolat «Ornitonímia castellanenca: notes onomasiològiques i etnogràfiques sobre el nom d'alguns ocells» ha aparegut al Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura, tom LXVII, juliol-desembre 1991, Quadern III, Pàg. 589-614. Es tracte d'una investigació molt documentada que és el fruit de nombroses enquestes que l'autor ha realitzat en moltes poblacions de cada comarca. Pel que fa a la nostra han estat motiu d'estudi les poblacions de Sorita, Portell, Vilafranca, La Mata, Morella, Catí, Castell de Cabres, El Boixar i La Pobla de Benifassà.

L'article està organitzat en 13 blocs lèxics en cadascun dels quals es pren com a referència una paraula i s'hi analitzen totes les variants d'aquesta zona de transició entre el català nord-occidental i el català meridional o valencià general; si s'escau Gimeno introdueix comentaris etnogràfics sobre les diferents aus, a més de mapes que mostren molt clarament la distribució de les paraules.

Passem a fer un breu tast d'alguns aspectes referents a la nostra comarca. La forma més estesa per a designar els ocells és *pardal* front a *moixó* més al nord, també hi és present *pardal*, *vilero* i *gurió* o *gorrió* i *gorrió de poble*. El *pit-roig*

(Vilafranca) o *cul-roig* a la Mata o *cul-roja* a Portell *capsigrany* o *capsot* utilitzats també com a insult. A tota la comarca excepte a la Tinença, on en diuen *falcilla*, es diu *falcija*, que prové en els dos casos de falç; encara que a Portell i La Mata existeix la forma *falseja*. La paraula *cuquello* és general a la comarca excepte a La Mata que es diu *cuquillo* i a Sorita i a la Tinença que es diu *cucut*.

També són motiu d'anàlisi les paraules *enganyapastors*, *mirleta*, *falcó*, *esparver*, *òliba*, *còlbia* i *duc* amb les seues variants, etimologies i comentaris sobre els costums dels habitants de la zona. En resum, si us interesse aquest tema no dubteu a llegir les erudites i ben documentades reflexions del professor Gimeno, hi trobareu explicacions clares i exhaustives de les variants dels noms dels pardals. Serà la nostra manera d'agrair-li la dedicació i professionalitat respecte al nostre patrimoni lingüístic comú.

Ernest Querol

Contra la tortura

Ha aparegut CLAM «DOSSIER TORTURES», *Publicació dels Comitès de Solidaritat amb els patriotes catalans*, n.º 10, III època, setembre 1992. Fa referència a les tortures infligides als detinguts des del 29 de juny al 14 de juliol d'enguany, que van ser comentades a l'editorial anterior de la nostra revista.

El dossier transcriu a la portada i a l'interior uns versos del poeta Àlvar Valls on s'utilitza el nom de la publicació:

«Per als damnats d'aquest país
/ i els altres
per als vençuts de tant d'escarn,
per als que fan del morir llur malviure,
per ells l'amor, per ells el nostre clam.»

La publicació s'inicia amb l'explicació de les 39 detencions d'independentistes i de la manera com s'utilitza la tortura i qui la permet, hi podem llegir:

«Hem de denunciar per tot arreu la pràctica de la tortura, hem de denunciar també el doble vessant de la seva aplicació, els maltractaments físics i la repressió psicològica. La detenció, el segrest i el trasllat a Madrid pretén allunyar el detingut del seu entorn, humiliar-lo, fer-li creure que està sol; la planificada combinació de tortura física i tortura psicològica; els cops, l'ús de

la bossa, la banyera, els elèctrodes, no deixar dormir ni reposar durant dies, els insults, les amenaces contra un mateix i contra familiars i companys... segueix l'objectiu de destruir la personalitat del detingut, aterroritzar-lo, deixar-lo en un estat d'impotència tal que el detingut només desitja poder despertar d'aquell malson sigui al preu que sigui. I el preu que volen que paguem és signar unes declaracions falses que la policia fa aprendre de memòria als detinguts. Després només hi ha dos camins, el carrer o la presó. És obvi que això respon a una planificació científica de la tortura i que d'aquesta manera sempre l'estat pot obtenir qualsevol declaració d'un detingut. [...] Té sovint el suport d'aquells partits que a canvi de mantenir els privilegis d'uns pocs donen suport, directament o indirectament, a aquesta brutal repressió. No podem oblidar mai que l'instrument legislatiu que permet la pràctica de la tortura, la Llei Anti-terrorista, ha estat votada també per partits com CIU i PSC. Ells són tan responsables com la guàrdia civil, com el jutge Garzón, com el PSOE i el PP, de les detencions i tortures que han patit els detinguts. Les declaracions d'alguns polítics d'aquests partits no són més que l'últim graó de la seva hipocresia.»

S'hi dedica un apartat a la filosofia de la tortura i es raona que va més enllà de la simple informació perquè pretén la destrucció personal i té un caràcter col·lectiu. Permeteu-me una llarga transcripció que sempre serà més fidedigna que cap comentari.

«Una primera observació pot fer semblar que el que es proposa la tortura és l'obtenció d'informació. I justament en moltes de les sinistres activitats que són presentades com a èxits policials dels Estats opressors actuals s'exhibeix de manera més o menys descarada la pràctica de la tortura com a mitjà que hauria estat útil. A la legislació actual a l'Estat espanyol relacionada amb la repressió a l'independentisme (lleis anomenades **antiterroristes**, llei Corcuera, etc.) és evident que té com un dels objectius fonamentals la legitimació de la tortura. I no escapa tampoc a ningú que entre els governants existeix la convicció que la tortura és una mena de **mal necessari** i per això tots (el govern central i els governs autonòmics) en més o menys mesura ajuden a encobrir-la.

Que la pràctica de la tortura amaga, a més, una manca de treball real d'investigació policial, això no preocupa als governants que aplaudeixen bàsicament

els èxits d'una repressió contra aquells sectors polítics i socials que amenacen la seva situació privilegiada.

No entrarem ara a discutir sobre la fiabilitat de la informació extreta sota tortura ja que és evident que no es pot considerar un objectiu únic l'obtenció d'informació. La complaença dels capítostos actuals de la política oficial, davant la pràctica de la tortura demostra, doncs, una coincidència ideològica amb uns objectius més profunds de la tortura, és a dir, amb el que és de fet la filosofia d'aquesta pràctica.

La tortura un Judici de Déu

La pràctica actual de la tortura no és gaire allunyada de la que existia en els judicis de l'edat mitjana, en els quals el que es cercava per mitjà de la tortura sistemàtica, era la demostració explícita d'una submissió del reu per mitjà d'una confessió expiatòria. Els torturadors el que cerquen, avui com ahir, és la submissió de la voluntat del torturat a través del doblegament de la seva resistència. Per això la pràctica dels maltractaments físics va acompanyada sempre de vexacions morals contra el torturat i contra les seves persones més estimades. En aquest context la confessió no té res a veure amb cap recerca d'una veritat investigadora sinó que és tal com ho hem apuntat l'expressió manifesta i final de la submissió.

La confessió expiatòria que hem esmentat es basa fonamentalment en l'autoinculpació del torturat i en la inculpció d'altres persones amigues com a mitjà afegit de vexació (en el sentit d'haver forçat alguna forma de col·laboració).

En la pràctica de la tortura el poder que l'aplica es converteix alhora en jutge i botxí i sense apel·lació possible. Qualsevol semblança amb els principis democràtics és, doncs, inexistente. I tanmateix la tortura es manté avui en molts països i amb un ampli suport polític per part de les forces compromeses amb el poder establert.

Tortura i destrucció personal

Aquest és un dels objectius fonamentals de la tortura. I si s'examina bé, és tot el sistema policial-judicial i penitenciari el que té en conjunt aquest mateix objectiu. [...] La tortura, és evident que tal com es practica habitualment, es proposa per damunt de tot la destrucció moral del represaliat. Això es revela clarament per la combinació que hem apuntat abans de

vexacions físiques i psicològiques. Tal i com manifestava un dels torturats independentistes recentment tot va encaminat a fer-te sentir com una misèria humana.

Les condicions físiques generals en què s'obliga a estar al torturat serveixen de marc ambiental que no es proposa altra cosa que el seu afebliment (tanca ment en espais reduïdíssims i en condicions pèssimes, no permetre cap mena de descans durant llargues hores, no permetre cap mena d'higiene, etc., juntament amb un estat d'esglai permanent forçat pels crits dels escarcellers, pels crits dels companys torturats, etc.). D'aquesta manera la persona torturada entra en una situació d'embrutiment i esgotament que serveix de preparació general per als moments de tortura intensiva anomenats interrogatoris, en els quals els maltractaments físics es barregen amb insultos, amenaces i tota mena de tortures psíquiques.

Es tracta en general de maltractaments duríssims però que no deixen marques externes molt evidents (així podem assenyalar dels darrers casos anunciats, els cops en lloc on no deixin marca, l'ofegament amb aigua o amb bossa de plàstic, les descàrregues elèctriques, etc.). Les tortures psicològiques tenen diferents manifestacions: des de les amenaces de mort i insultos a un mateix, a persones pròximes o als catalans en general fins a sentir o veure la tortura d'un company o d'una persona estimada... És interessant assenyalar aquí que la revisió reglamentària del metge forense és utilitzada habitualment com un mitjà complementari de tortura ja que aquest no acostuma a escoltar cap a les queixes del torturat i la seva única funció és la d'indicar als torturadors sobre les possibilitats de prolongar els maltractaments (evitar que el detingut no se'ls quedi a les mans). D'altra banda la violació de la intimitat del torturat i d'altres persones pròximes ajuda a reforçar el sentiment de desempar i d'indefensió en què es troba.

Aquest clima general d'esclafament i d'indefensió aboca a les declaracions d'autoinculpació i d'inculpació d'altres persones, seguint la voluntat dels torturadors. La submissió del torturat arriba a ser tan gran que es produeix un fenomen semblant d'anihilació de la voluntat al que té lloc en el cas de l'anomenada síndrome d'Estocolm. Queda així preparat per al procés de destrucció que es voldrà portar a terme amb l'emprisonament posterior.

Dimensió col·lectiva de la tortura

La tortura té, però, en el seu desenvolupament una clara dimensió col·lectiva. Ja hem assenyalat que les vexacions s'adrecen no sols al torturat sinó a l'àrea de les seves relacions (afectives, d'amistat, el propi país o la pròpia classe social, etc.). I hem observat que aquesta implicació dolorosa és utilitzada per aconseguir l'enfonsament moral del torturat.

Però el que interessa remarcar ara és que els torturadors es proposen d'anar més enllà i amb les seves agressions intenten introduir en el torturat, reflexos psicològics contra el moviment social i polític al qual pertany, procurant de portar-lo no sols al desànim i a l'enfonsament propi sinó a un rebuig dels seus companys i companyes. En aquests casos (més pocs dels que voldrien) obtenen dels torturats una actitud total de traïció, i aquests es presten a declaracions inculpatòries d'altres persones. [...] Però en la majoria dels casos, els torturadors deixen en el torturat mecanismes de recel i de por que en el futur, si no són combatuts, poden dificultar la cohesió interna del moviment.

Convé, doncs, saber comprendre que quan els torturadors relacionen els moments més forts de la tortura, amb companys, amb insultos a l'independentisme, o amb burles a la nació catalana, ho fan amb aquest objectiu implícit d'introduir esquerdes en la cohesió col·lectiva. Aquesta dimensió col·lectiva de la tortura explica més que cap altra expressió d'aquesta pràctica el caràcter eminentment polític de l'activitat torturadora, que vol incidir en l'aspecte més important de tot moviment que és la solidaritat i la cohesió interna.

És per això que cal que la tortura sigui combatuda per mitjans essencialment polítics, i tenint en compte quins són els seus veritables propòsits a nivell individual i col·lectiu.

Aquest apartat acaba comentant, però, la feblesa de la tortura perquè no té cap justificació ideològica sòlida i només es manté pel cinisme i la corrupció.

Es done una cronologia molt detallada de les detencions i dels nombrosíssims actes de solidaritat. Del País Valencià van ser detinguts Vicent Coll, Jeroni Salvador i Àngel Pitarch (Benicarló) Antoni Infante (València), Artur Escútia (Alginet) i Joan Durà (Monòver).

La part final, i més extensa, és la transcripció de la narració dels fets d'alguns dels torturats per la Guàrdia Civil.

La lectura d'aquests testimonis és del tot esgarrifosa i contrasta amb l'anàlisi a cop passat que es fa en les pàgines anteriors i que us he reportat. De la seua lectura només pot brollar la més intensa indignació i el desig de no permetre que això pugue tornar-li a passar a cap persona en un estat de dret, mai més, mai més!!! Perquè evidentment de responsables, n'hi ha i els polítics són els primers i els que permeten l'existència d'una pràctica tan denigrant i que els denigre.

Arnau Adell Monserrat

El bou de foc

Els que treballem al gremi de la història tenim, a voltes, el defecte de deixar-nos endur massa per la teoria o per la metodologia i bastim uns treballs farcides de gràfiques i tants-per-cent o bé amb un llenguatge que més que científic és críptic.

En qualsevol cas, ens allunyem massa de l'objecte d'estudi i, per exemple, oblidem de reflectir les mentalitats, els comportaments culturals, la dialèctica entre els classes dominants i les classes subalternes. I de vegades, per tal de conèixer alguns comportaments, el sentit comú d'una societat, no hi ha res com una bona novel·la.

JOAN F. MIRA

EL BOU DE FOC

EL GRILL

Daniel és fill de roig i viu amb sa mare a València des de la guerra. Amb el cotxe-correu, puge (sense ganes, però ho va prometre a la mare...) al poble, Rieres, per solucionar l'herència, un colp ha faltat ella.

Rieres és un poble de les «Comarques-Nord» (com diuen a la Ràdio), que va perdre les murades a la guerra dels carlins. A més ara està en festes, i hi ha bous. La novel·la descriu les traves i problemes que té, la contradicció que supose ser foraster per a unes coses i no ser-ho per a unes altres i les estratègies dels familiars per evitar el repartiment d'eixa herència, i el sistema d'aliances i faccions.

Tot això es veu entremesclat pels records de la infantesa al col·legi amb el *Padre Tomateta* i la seua faena actual com a representant d'una casa de màquines de cosir i la pelegrinació pels diversos pobles: Torbertran, Galintort..., intentant guanyar-se el jornal.

I ja he dit massa coses. Per tant serà millor que aneu a la impremta i demaneu el número 24 de la col·lecció *El Grill* de Tres i Quatre. És la reedició d'una novel·la que Joan Francesc Mira va escriure l'any 1973 i que duu per títol *El bou de foc*.

C. R. Q.

El gust pel que fan els altres

Una de les grandeses de la persona humana rau en la seua capacitat de superació, de creixement, d'aprenentatge i de progrés, que obre als ulls de l'home un horitzó ample i ric, gairebé il·limitat.

Tenint en compte això, es fa difícil de comprendre l'actitud insistent i recal·litant de tanta gent que es dedique a fer-ne cas omís de les seues possibilitats d'originalitat, a creure que original és el que fa la majoria, a copiar de forma sistemàtica allò que té èxit dels altres o a copiar i arrabassar les idees que han pensat, amb esforç, altra gent.

Així ens trobem amb tota una sèrie de situacions clarament tipificades com:

- L'espionatge industrial
- El plagi literari
- La còpia artística
- El refregit en investigació
- La presentació de les idees, treballs i organitzacions d'altri com a pròpies.
- La barra de presumir de les coses que han organitzat, muntat o fet els altres.

A més d'això es pot afegir un component de depredació intel·lectual (sempre encoberta, perquè no està ben vista) que implique no solament la còpia sinó també l'apropiació de la idea o de l'obra i, en els casos més extrems, la destrucció de l'autor que, naturalment, acabe fent molta nosa al depredador.

A l'hora de reconèixer la tipologia dels depredadors intel·lectuals cal tenir presents una sèrie d'actituds fàcilment observables i molt ben seqüenciades cronològicament.

1^a.- Silenci recelós, indicador de manca d'idees.

2^a.- Manifestació de desconfiança i crítica prèvia, acompanyada d'un fort intent de fer desistir de l'empresa.

3^a.- Observació dels fets amb mirada envejosa i bròfega. Els sap molt de mal. Si es fere una radiografia els vorieu les pedres a la fel.

4^a.- Elogi del fet = començament de l'apropiació.

5^a.- Apropiació indeguda caracteritzada per la magnificació del fet, en un primer estadi en primera persona del plural i en l'estadi definitiu en primera persona del singular.

6^a.- Despreci de l'autor original, que comence suaument amb manifestació de desacord, segueix amb el desprestigi i acabe declarant-lo poc menys que enemic públic.

I és que les coses ben fetes, en lloc de generar competència i ganes de treballar, generen enveja i ganes de rebentar-ho tot.

De fet, tot això no és altra cosa que signes de mediocritat, de poca generositat, de personalitat mesquina i això que, si s'analitza amb deteniment, és més treballós i difícil fer les coses malament que intentar de fer-les bé.

Ferran Cantavella

Llatinoamèrica: Una realitat injusta

El cap de setmana de l'1 de novembre, es van organitzar a Vilafranca unes jornades de reflexió sobre la realitat actual de Llatinoamèrica.

Durant els dos dies va estar oberta al públic una exposició de fotografies sobre la situació de la dona llatinoamericana en el treball, en la casa, en les associacions, en la guerrilla i en les mo-

vilitzacions populars. L'objectiu de l'exposició també era conèixer el sentiment del poble indígena llatinoamericà davant del Vè Centenari del descobriment.

El dissabte es va projectar un vídeo en el que es comparava la vida dels indígenes abans del 12 d'octubre de 1942 i la d'aquests 500 anys de colonialisme i pèrdua d'identitat d'aquest poble.

El col·loqui que va seguir a la pel·lícula va ser molt ric, perquè el públic va participar obertament i es van tractar les qüestions de fons que provoquen la problemàtica viscuda avui en aquests països.

Problemàtica que no ha variat durant aquests 500 anys: continua la repressió, el genocidi, la fam, les condicions higièniques i sanitàries infrahumanes, l'espoli de les riqueses naturals, la pèrdua de la llengua i dels costums per imposició de la cultura occidental i tantes altres violacions dels drets humans que ningú fa res per aturar i inclús en alguns casos són provocades.

1992 haguere pogut ser un any per fomentar projectes i invertir en el desenvolupament d'aquest poble, no des del paternalisme sinó sent conscients de la nostra responsabilitat en el manteniment de l'actual orde mundial, en el qual, a costa de l'anomenat **Tercer Món**, solament uns pocs del Nord vivim envoltats de consum, comoditats i necessitats creades. ¿No haguere estat aquesta una millor forma de caminar cap a un futur on no hi hage ni Nord ni Sud, sinó que tots puguem viure en un món d'igualtat, pau i on, per damunt de tot, estigues la dignitat de la persona?

En aquesta línia, també vam voler dedicar un xicotet homenatge al premi Nobel de la Pau 1992, Rigoberta Menchú, índia quiché que està lluitant cada dia per aconseguir la igualtat i el respecte pels drets dels indígenes.

La teologia de l'alliberament és un dels símbols de resistència d'Amèrica Llatina que ha nascut directament de la vida i l'experiència de les comunitats amb una opció preferencial pels pobres que han pogut obrir els ulls davant de l'opressió que pateixen. Es tracte de l'església perseguida pel seu compromís amb els més marginats. Mostra d'aquesta persecució han estat els assassinats de monsenyor Óscar Romero o els dels jesuïtes de la UCA. Amb l'objectiu de mostrar aquest aspecte de la lluita esperançada del poble, vam projectar la pel·lícula **Romero**, que narre la vida d'aquest bisbe i la situació que en aquell moment es vivie a El Salvador.

Per cloure les jornades es va passar un audiovisual sobre Nicaragua, on es fa

una anàlisi, després d'un any d'haver viscut una experiència en aquella terra, dels problemes socio-polítics i econòmics que pateix el poble nicaraguenc. Problemes que es repeteixen en cadascun dels països llatinoamericans.

Donat que nosaltres vam poder viure aquesta realitat i vam prendre el compromís de trametre-la, s'ha decidit de fer aquestes jornades iniciant així una sèrie d'accions que ens ajuden a conscienciar-nos per anar canviant el nostre estil de vida i fer pressió als nostres governants perquè canvien la seua política, prenent mesures que acaben amb les grans desigualtats actuals.

Aquest article no estaria complet si no mostrare la veu dels perdedors del descobriment:

«El tercer mundo ha llegado cuando nuestros pueblos se han visto agradecidos por los llamados proyectos de progreso, por la expansión de las multinacionales que destruyen la selva y nuestra ecología y provocan la pérdida de nuestras culturas, técnicas agrícolas, costumbres...»

«¿Cómo quiere que le hable del Quinto Centenario si mi preocupación principal es alimentar a mi gente?»

«Hablar ahora de los 500 años de resistencia india significa recordar un encontronazo que hizo y sigue haciendo mucho daño a las poblaciones indígenas. Yo le preguntaría al gobierno de Felipe González: ¿Acaso en España se ha celebrado la invasión de los árabes? La respuesta es obvia y no admite réplica.»

Llósar i Lledó
(Vilafranca)

Furs, Estatut, Lotrava

El passat 9 d'octubre va ser la desena vegada que els valencians celebràrem la diada. Amb eixe motiu les administracions del País Valencià ho van celebrar a Sevilla, capital del País Andalus, però van deixar preparats els discursos, mites i històries que havien de ser servits a la població indígena pels diversos mitjans de comunicació. He triat un parell d'afirmacions curioses:

La primera, disculpable per la rapidesa que caracteritza els mitjans de comunicació audiovisuals, és que se celebrava eixa festa «per commemorar el dia en què entrava Jaume I a la ciutat de València i el poble valencià naixie com a tal». Coste un poc de creure que quan les tropes catalano-aragoneses van entrar a

València-ciutat va aparèixer el «poble valencià» per obra i gràcia d'un miracle de S. Vicent Ferrer, ja diu, no sé qui, que mig País ja ere català i l'altre mig encara ere moro. Caldrie esperar que Jaume I conquerís Alacant, «s'inventare» el regne de València, s'atorgaren Furs, se celebraren Corts, etc...

La segona afirmació curiosa és que «la Generalitat actual no té més competències que la foral». Açò ja no és un simple despistament. Ací es fa una afirmació que, sincerament, no veig per on es pot aguantar. Analitzem, per tant, quines són eixes competències de govern.

El Regne de València ere un estat independent, encara que la monarquia ere inseparable de la dels regnes d'Aragó, Mallorca i els Comtats de Barcelona, Rosselló i Cerdanya, en virtut dels testaments de Jaume II i Pere III. En l'època que anomenem «foral», a més, el rei de València ere la mateixa persona que el de Castella i altres territoris, cosa que no vol dir ser rei d'Espanya i prou clar que ho tenien els sobirans que no podien fer tot el que volien, com per exemple, quan el Comte-Duc d'Olivares va voler fer la «Unió d'armes» entre tots els regnes de la monarquia traient seixanta mil hòmens dels diversos països de la Corona d'Aragó (del Regne de València, sis mil). De València i Aragó encara tragué diners -de Catalunya ni això-, però de soldats, no cap: les lleis pròpies ens salvaguardaven.

La Comunitat Valenciana, en canvi, és una comunitat autònoma d'una altre estat (l'espanyol) que té una sèrie de competències concedides, bàsicament, per dues lleis orgàniques atorgades pel Parlament Espanyol: la Llei Orgànica d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, anomenat de Benicàssim, i la Ley Orgànica de Transferències a València (LOTRAVA), que és com un pedaç a l'estatut, fet per l'anomenada «via lenta» (amb menys competències) i clarament insuficients per a un país amb tantes particularitats com el nostre.

Però anem al gra: fem un repàs de competències, suposant que entre Estatut i Lotrava tenim totes les competències possibles constitucionalment -que és molt suposar- i mirant només les que l'article 149 de la Constitució Espanyola defineix que estan en mans de l'estat central i no poden ser transferides a les comunitats autònomes de cap de les maneres. Les podem classificar en quatre grups:

1.- Aquest primer grup el podem oblidar perquè es tracte de competències sobre coses que no s'havien inventat,

almenys en la formulació actual, i per tant no existien: Dret d'asil, hora oficial, propietat intel·lectual i drets d'autor, investigació, legislació bàsica sobre el medi ambient, control de l'espai aeri, meteorologia, matriculació d'aeronaus, ferrocarrils, vehicles a motor, telecomunicacions, normes bàsiques de premsa, ràdio, premsa i tv.

2.- Un altre grup de competències que tampoc podia existir són aquelles que fan referència a la formulació jurídica actual d'Espanya com a estat i que per tant, tampoc tenien raó de ser: La regulació de les condicions bàsiques que garantisquen la igualtat de tots els espanyols, i després un altre grup referent a coses que afecten més d'una comunitat autònoma com instal·lacions elèctriques o obres públiques d'abast estatal o les bases i coordinació de la planificació econòmica -dels regnes de la Corona d'Aragó només aconseguien diners convocant Corts, i eixie més car el viatge del sèquit reial des de Castella que allò que es puguere traure i, per tant, ni es comptave amb ells.

3.- Les competències que ara us esmento les detente constitucionalment l'estat espanyol (o els ha cedit per altres lleis orgàniques a la CEE) i en l'època foral les tenien les institucions valencianes, o bé en alguns casos organismes de menor abast com els municipis, gremis o els senyors de les localitats (on n'hi havie, que no és massa corrent a la nostra comarca): Correus, nacionalitat, emigració, immigració, estrangeria, tinença i ús d'armes i explosius, regulació de les condicions d'obtenció, expedició i homologació de títols acadèmics i professionals, règim miner i energètic, aprofitament hidràulic, defensa i forces armades, justícia, legislació mercantil, penal, penitenciària, processal, laboral, civil, règim duaner i aranzelari, comerç exterior, sistema monetari, divises, canvi i convertibilitat, ordenació del crèdit, banca i assegurances, pesos i mesures, hisenda i deute de l'estat, sanitat exterior, bases i coordinació de la sanitat, legislació farmacèutica, règim jurídic dels funcionaris i les administracions, pesca, marina i abanderament de vaixells, costes i senyals marítims i ports -de mar.

4.- Per últim, l'única competència que, malgrat detentar-la sobre el paper, com qualsevol estat, sí podem acceptar que estave prou subordinada als interessos generals de la monarquia hispànica són les relacions internacionals.

Números canten: que cadascú face els comptes que vulgue. Dos i dos sempre fan quatre, si se sap sumar.

Carles Ripollés Querol

El respecte i altres andròmines

El dia 8 de desembre, festa de la Puríssima vaig anar a missa de dotze, segons tinc costum. La missa anave pel seu camí, un tant estrany últimament, d'un tros de cada manera. Unes coses en valencià, però el text litúrgic rigorosament en castellà, no si-gue cas!

La cosa va estar encara més curiosa quan, mentre el capellà feie l'homilia en valencià, una dona ix del mig d'un banc i, sense encomanar-se a Déu ni al dimoni, se'n va tota decidida cap a les escaletes del presbiteri i, interrompent-li el sermó, li diu amb veu audible: «Haga el favor de hacerla en castellano porque somos tres autocares de castellanos que no lo entendemos». Fins aquí l'anècdota, sobtant per a tots els assitents que no sabien de què anave la cosa.

El pitjor de tot és que el capellà automàticament continue tot el sermó en castellà i ja no va fer cap més comentari en valencià. Fantàstic!

A la vista de tot això em passen pel cap tota una sèrie de preguntes a les quals no trobo resposta:

1.- Què és més respectable el costum i l'ús d'un poble o el caprici d'uns visitants incapaços de comprendre que hi ha gent que parle diferent d'ells?

2.- Si és un signe de respecte parlar en castellà a un visitants, no és un signe de despreci no parlar en morellà als del poble?

O és que nosatros ho hem de respectar tot i no som mereixedors de cap respecte?

3.- Que les noves modes litúrgiques passen per la insolència, la cara dura i el caprici? Valdrie la pena que ho avisaren.

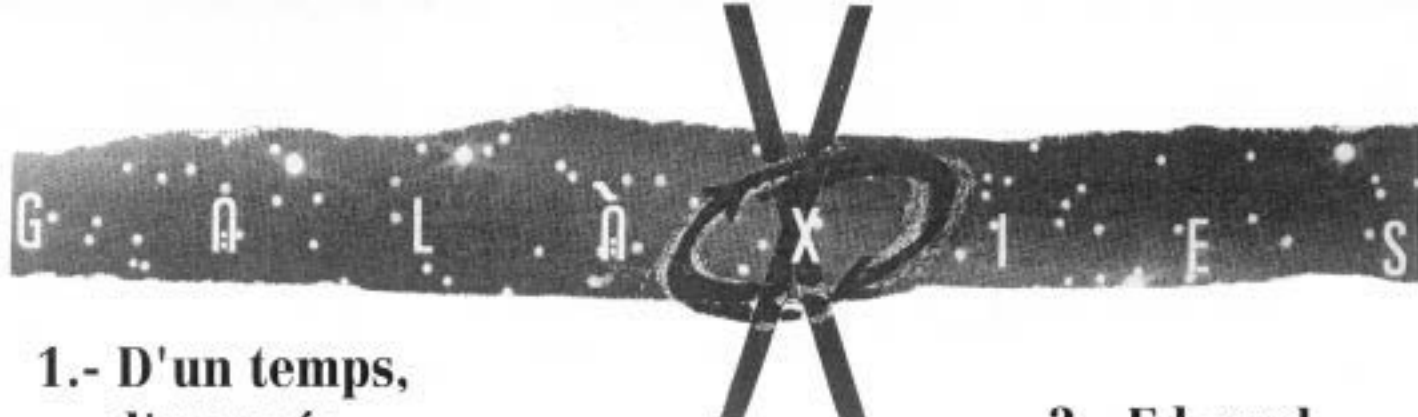
4.- Si interrompre en moments solemnes és un signe tan clar d'eficàcia, no tindrem ja la solució per demanar les coses i aconseguir-les, en lloc d'estar temps i temps esperant i repetint sempre el mateix?

5.- Que no tenim tots el mateix dret? O és allò que tots som iguals, però alguns són més iguals que els altres?

6.- Que la nostra llengua és indigna per parlar amb Déu?

7.- O és, potser, que només n'hi ha una de llengua vernacla? Deu ser que el que parlem a Morella no és llengua, o no és vernacla.

Una veu que clama en el desert

1.- D'un temps, d'un país

per Pilar Alfonso

El *bou de foc*. Joan Francesc Mira.
Tres i Quatre. «El Grill».
València, setembre 92.

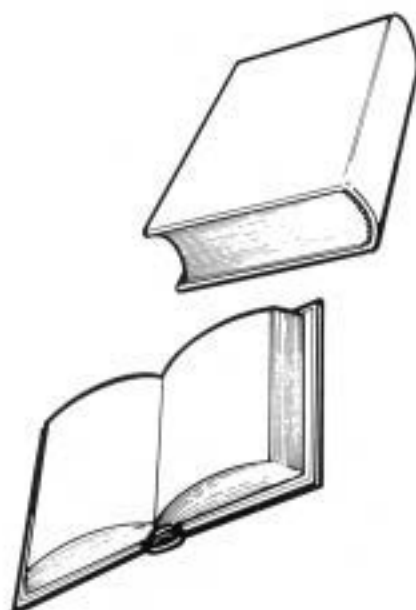
Divuit anys després de la seva publicació, Tres i Quatre torna a editar *El bou de foc*, la primera novel·la de Joan Francesc Mira que, entre d'altres, tingué el mèrit de començar, junt amb *Falles folles fetes foc* del torrellanquí Amadeu Fabregat (Premi «Andròmina» de narrativa l'any 1973) l'anomenat, dit siga amb minúscules i tota la humilitat del cas, «boom» de la narrativa valenciana dels 70, després d'inacabables dècades de paràlisi narrativa permanent.

Es tracta d'una edició revisada del propi autor, qui ha suprimit alguns fragments i n'ha afegit d'altres, que inclou, a més, una introducció, una guia de lectura i un breu glossari a cura de Glòria Giménez. Una edició escolar, per tant. Si em permeteu el parèntesi, diré que no deixa de cridar la meua atenció l'interès de tantes editorials per aquesta mena de publicacions. ¿Continuen sent els escolars (escoles i/o instituts) els lectors majoritaris, gairebé únics, de la nostra literatura? ¿S'entreveu alguna possibilitat d'aconseguir que aquests providencials i involuntaris lectors continuen llegint en abandonar les aules escolars? I etc, etc, etc.

El bou de foc suposa l'inici d'una sèrie de tècniques narratives que retrobarem al llarg dels anys (de quasi vint anys, ja) en totes les novel·les i contes de J.F. Mira: *Els cuacs de seda* (1975); *El desig dels dies* (1981); *Viatge cap al final del fred* (1983) i *Els treballs perduts* (1989) i que són, a grans trets:

1. Alternança dels present i passat al llarg de la narració.

2. Alternança de l'espai urbà (València i els voltants) i l'espai rural. En *El bou de foc*, Mira crea Rieres, un espai mític que reapareixerà en les novel·les posteriors i que algun crític no ha dubtat a identificar amb Morella tot i que l'autor insisteix a dir que Rieres és una població totalment literària, construïda, això sí, amb «un tros de Morella, un tros de Catí, un tros de Sant Mateu...».

3. Alternança de la primera i tercera persona que li permet algunes reflexions que, en *El bou de foc* per exemple, haurien excedit notòriament la narració en primera persona.

Dins d'aquest marc, la primera novel·la de J.F. Mira ens conta el proceés d'aprenentatge vital de Daniel Escrig fins esdevenir adult. La narració arranca del present per seguir dues línies: la del passat, amb l'evocació de la mare i la seua relació clandestina amb el senyor Corella, l'amo de la fàbrica on, més tard, treballarà Daniel, la Conxita, la mecanògrafa de l'oficina, i les excursions de diumenge al Saler; l'escola, la guerra... I la del present a Rieres, on Daniel, morta la mare, arriba uns dies abans de les festes de setembre amb l'excusa d'ampliar el negoci del senyor Corella.

A Rieres, Daniel no aconsegueix tampoc deixar de ser el que era, una víctima dels altres. *The victim*, precisament, es titula l'obra de Saul Bellow, una de les més velles devocions literàries de J.F. Mira, a la que pertany la cita inicial d'*El bou de foc*.

No he tingut ocasió de comprovar encara què en pensen els pupils de les aules, tanmateix no dubto a recomanar-vos en la lectura, si més no, per conèixer Rieres i constatar la visió tan poc idíl·lica que de les seues gents ens ofereix la novel·la. No us preocupe deixar en blanc la guia didàctica...

2.- Edward i les estisores

Títol: Eduardo Manostijeras. (USA, 1990).

Director: Tim Burton.

Guió: Caroline Thomson.

Fotografia: Sefan Czapsky.

Efectes especials: Stan Winston.

Música: Danny Elfman.

Intèrprets: Johnny Depp, Winona Ryder, Dianne Wiest...

Al carrer neva abundantment. Dins, colgada en un llit al costat de la xemeneia, una xiqueta i, vora de la finestra, l'àvia qui mira enllà dels cristalls. Després s'acosta al llit i atén els precés de la neta perquè li conte alguna història.

«- Una vegada hi hagué un home qui tenia estisores a les mans.

- Estisores a les mans?

- No, estisores en lloc de mans.

- T'has fixat en la mansió que hi ha al capdamunt de la muntanya?

- És una mansió encantada».

Tot coincidint amb aquesta darrera frase de la xiqueta, la càmera avança cap a la finestra, ix a l'exterior i vola entre els borrallons de neu per damunt de les teulades de doble vessant d'unes casetes que, de nit, semblen idèntiques, amb tanques baixes i lleugeres, rodejades d'alguns arbres nevats.

La càmera continua avançant per la muntanya cap a la mansió. En off, l'àvia comença a contar la història.

«- Bé, doncs fa molt de temps, un inventor vivia en aqueixa mansió. Inventava moltes coses. Un dia creà un home i li donà entranyes, un cor, un cervell... quasi tot. L'inventor era ja molt vell, i morí abans de poder acabar el ser que havia creat. L'home es quedà sol, inacabat i completament sol.

- I no tenia nom?

- Clar que tenia nom, es deia Edward».

Ara la càmera salta l'eix i ens situa a l'altra banda, dins la mansió. Des d'allí, algú (només li veiem el perfil, el cabell llarg i una estranya camisa negra) mira el poblet.

Bruscament les ombres de la nit es transformen en els cridaners (irreals i exageradament cridaners) colors d'un carrer al ple del dia. Així comença (su-

posant que la meua descripció siga fidel) la pel·lícula de Tim Burton, rodada entre els dos Batmans, titulada en la versió castellana *Eduardo Manostijeras*. Confesso que a l'abril del 91, quan s'estrenà entre nosaltres, la vaig deixar escapar, a causa, potser, del títol que no m'atreia gens o de l'estrany rostre dels cartells publicitaris... Gairebé un any després he tingut la sort de descobrir-la gràcies al vídeo i a la insistència d'alguns devots d'aquesta història trista i emocionant, alhora poètica i hortera.

Poètica pel que té de mite, de recreació del vell somni humà de crear vida a partir de la matèria inanimada. (Tres breus flash-backs que puntegen la narració ho demostren). Edward no és altra cosa que un nou Frankenstein, innocent i tendre,

amb fulles d'estisores en comptes de dits. Fulles-dits que volen ajudar i danyen, que quan volen acariciar tallen.

Hortera per la descripció que hi trobem de la classe mitjana americana dels anys 60 a través d'una venedora d'Avon (interpretada per Diane Wiest) i la seua família, els amics, les cases, les barbacoes.

Avon, com en aquell anunci que fa uns anys ens bombardejava les oïdes des de la ràdio i la televisió, torna a tocar a la nostra porta i, el que és més important, a la porta del castell gòtic d'Edward. El troba, se l'emporta a casa i es produeix l'estrany encontre: mite i realitat; innocència i malícia; sinceritat i hipocresia; generositat i mesquinesa. Tota la poesia del mite junt a la més prosaica vida americana. Permeteu-me que no us explico el final...

ecologia

Campanya de recollida de paper

S'ha iniciat a les nostres terres una campanya de recollida de paper per reciclar-lo. A Morella la iniciativa ha eixit de la delegació de la Conselleria de Cultura.

A Vilafranca, ha estat el Grup Ecologista l'associació promotora d'esta activitat.

En el primer pas s'ha incidit en les institucions públiques (ajuntament, escoles, sindicats, etc.) i la gran majoria ha respost amb entusiasme. Per altra part s'ha contactat amb una empresa del poble perquè passe a recollir-lo per les seues de les respectives entitats.

Està en la voluntat del grup ecologista estendre esta iniciativa a les empreses privades i a tota la gent interessada del poble.

El reciclat de paper i cartó és un fre a la tendència malgastadora que impregna la societat actual, tant per motius ambientals com per motius econòmics.

No solament se salvarien arbres i es reduirien la necessitat de plantar en grans àrees coníferes o eucaliptus, sinó que es reduirien el consum d'aigua i energia. El paper reciclat solament requereix el 10 % de l'aigua i el 55 % de l'energia necessària per a obtenir paper a partir de pasta verge, generant a més, menys d'una quarta part de la contaminació, inclús tenint en compte les substàncies químiques utilitzades per a llevar la tinta del paper.

Aquesta campanya es complementa amb la promoció del consum del paper reciclat per totes les entitats col·laboradores.

Molts ajuntaments, col·legis i algunes conselleries (Sanitat i Educació, per exemple) ja n'utilitzen. I ara ja hi ha moltes empreses que es dediquen a comercialitzar-lo, així és que el consumidor conscient ja pot participar més fàcilment en la conservació de la natura.

J.M.Z.

La Conselleria de Medi Ambient ignore la pluja àcida i no permetrà indemnitzacions

L'avantprojecte de Llei Forestal elaborat per la Conselleria de Medi Ambient de la Generalitat Valenciana evita qualsevol referència als efectes de la pluja àcida, segons Acció Ecologista Agró. En una informació apareguda al diari el País (edició de la «Comunidad Valenciana») de 5 d'octubre de 1992 es recullen les crítiques d'aquesta agrupació ecologista que considera l'avantprojecte **d'inacceptable**.

Els ecologistes relacionen aquesta significativa absència de referències a la contaminació dels boscos dels Ports i del Maestrat a la inhibició de la Conselleria del Medi Ambient en aquest greu desastre ecològic. Postura que aniria en la línia encetada pel fiscal general de l'estat (designat pel govern socialista) en prohibir al fiscal de l'Audiència de castelló d'inculpar el president d'Endesa en l'afer.

Es done el cas d'una altra absència significativa en la prevenció i reparació dels danys causats. L'avantprojecte -contràriament al que passe en la legislació catalana- no preveu que es repare el mal fet. Si tenim present que el fiscal de Castelló ha quantificat els mals causats per la contaminació en més de 5.000 milions de pessetes; d'eixa manera, l'administració tot i sent declarada culpable no hauria de pagar ni una pesseta.

Una jugada perfecta

De confirmar-se aquestes informacions, tant de bo foren falses! ens trobaríem que no es pagaria ni un cèntim d'indemnitzacions, per obra i gràcia de la Conselleria del Medi Ambient.

Per tant, les accions dels ajuntaments no s'han de dirigir només a l'acció judicial sinó a l'elaboració de la llei que donarà el marc de les resolucions judicials. Tenim, però, la sort que la majoria dels nostres ajuntaments estan regits pel mateix partit que ha elaborat l'avantprojecte. Ara podran demostrar perfectament a qui serveixen, als interessos del partit o a l'objectivitat que permet castigar els culpables i defensar la seua terra.

A.A.M.

Obertura del juí oral contra ENDESA

El 29 de novembre, Endesa va dipositar una fiança de cinc mil milions de pessetes a través d'un aval bancari del banc Bilbao-Vizcaya, davant el Jutjat d'Instrucció de Vinaròs, com a garantia de la responsabilitat civil subsidiària que puguere desprendre's de la querrela criminal que se segueix per la contaminació de les nostres terres.

La fiança va ser fixada pel jutge titular José Conde-Pumpido García que va dictar un «auto» pel qual declarava l'apertura del juí oral **per suposat delictes continuats contra el medi ambient**. El juí se celebrarà a l'Audiència de Castelló.

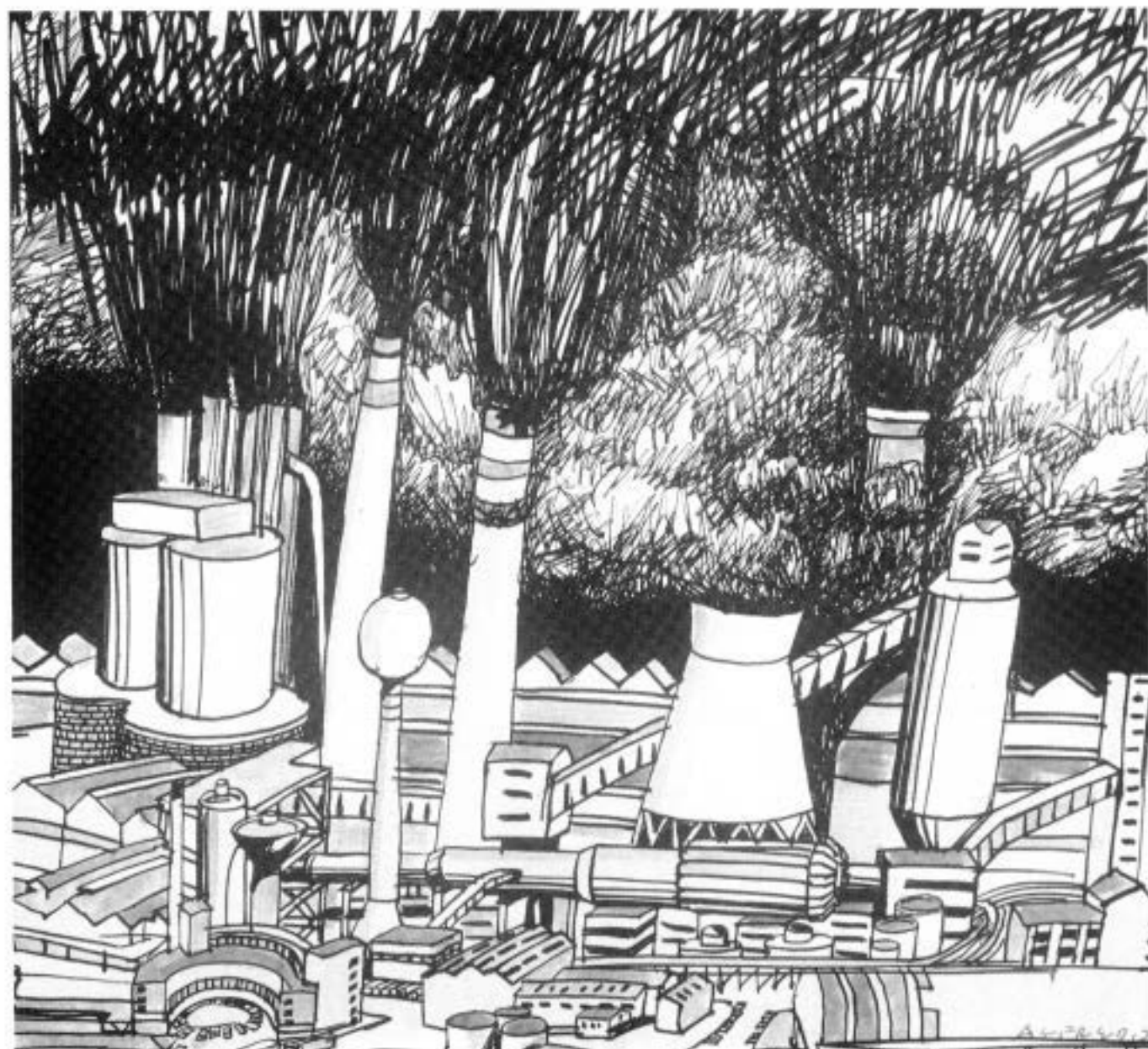
El principal acusat és el president d'Endesa Feliciano Fuster Jaume, que ha estat acusat per part de l'acció popular que exerceixen les associacions ecologistes, ja que la fiscalia de Castelló no el va poder acusar perquè ho va impedir l'ex-fiscal de l'estat Leopoldo

Torres.

Incomprensiblement, els ajuntaments de la comarca tampoc van acusar el president d'Endesa, segons manifestava una alta instància judicial en una reunió amb els ecologistes que es personen en la querrela. No comprenem per què els ajuntaments no havien acusat Feliciano Fuster, ja que en el cas que només eixire ell inculpat, no tindrien dret a indemnitzacions.

El grup ecologista de Vilafranca, juntament amb persones de Morella, Forcall, Cincorres i altres pobles de la comarca tenen pensat iniciar accions en el moment que comencen les declaracions a l'Audiència de Castelló, cosa que presumiblement passarà al cap de tres o quatre mesos des de la presentació de la fiança.

Josep Me Zapater

Silenci

per Domi Pastor

Ja fa molt de temps que portava l'errínia de parlar una mica sobre els amillorats dels masos.

Vaig anar preguntant per aclarir les idees que tenia des de menuda sobre els amilloraments i, fent estes preguntes, he entropessat en conceptes tan diversos que no m'atrevisc a dir res, perquè, apart que els temps han canviat molt, la mentalitat i el cabal de cada mas no eren iguals, per això cadascú ho enfocava de la manera que havia viscut la cosa.

Recordo aquell vers d'un clàssic que es titulava «paciencia» i deia aixina:

*-Hijo nací tercerón
de un hidalgo pobretón;
i si la fiebre amarilla
no harre media Castilla,
me quedo sin una herencia.
Paciencia».*

I penso: això és el que passava ací. Per no fer malbé el que s'havia anat aplegant al llarg del temps se li deixava tot a un i l'heretat no es desfeia.

En les meues converses he trobat segons i tercers que van treballar tota la joventut al mas del pare o del germà i, quan s'havien de casar, o bé es quedaven de jornalers o havien de trepar del mas si volien guanyar un poc més.

Estos, diguem-li desheretats, estan en contra del sistema, perquè es van quedar amb la legítima i res més, mentre l'hereu i l'heretat van anar pujant. Però, pegant-li volta a la fulla, trobes que altres masos, no molt rics, al cap dels anys, encara estaven pagant als germans el que els pares havien deixat escrit. Això era una servitud que l'hereu arrastrava tota la vida. Este no n'eixie massa ben lliurat.

Tot açò feie créixer unes antipaties i enemistats entre germans, que no haurien de ser, perquè s'havie acceptat allò des de sempre.

Recordo, de molt joveneta, perquè em cridava molt l'atenció, que quan anàvem a algun mas, jo, dona, m'assentava a la taula dels hòmens a dinar. L'ama vella, les filles o la nora i la criada dinaven a una taueta baixeta més prop el foc a en terra que es deie l'escudellador, nom molt ben donat en morellà perquè ací no s'ha dir mai servir els plats sinó escudellar el dinar o el sopar, perquè el menjar es posava a l'escudella. Açò solie fer-ho l'ama gran i les jóvens portaven els plats a la taula.

No sé si eren idees romàntiques o de justícia, però allò a mi no em caïe gens bé. Em donaven llàstima. I elles ho trobaven tan natural com dir banquer a les estovalles, perquè es posaven damunt del banc.

També, a un d'estos masos, l'hereu que ere jove com jo em va dir que dormie en un sac de palla al pedrís de la xumenera. Em va estranyar, però després em van aclarir que no ere sols l'hereu, sinó tots els hòmens del mas que no estaven casats. Entraven igual amos, pastoes i criats.

Xe, sense adonar-me'n, he anat pensant i dient i m'estava embolicant en el que no volia dir. Per tant... silenci.

L mira per a on, la paraula silenci em porte a recordar que he llegit, no una volta sinó varies, en diverses publicacions que Morella ere un «lugar donde el silencio se hace vida», en sentit elogiós, volent dir que a Morella no se sentie res. I sí, hi havia silenci a pesar que les dones, en fer bona hora, eixien al carrer a treballar, a fer «toquilla» o cordons i la casa quedava fresqueta i fosqueta perquè no entraren les mosques. Aquell temps ha passat, però se n'ha endut, a rastrons, uns sorolls que vos vull recordar, perquè pareix que encara els estiga sentint.

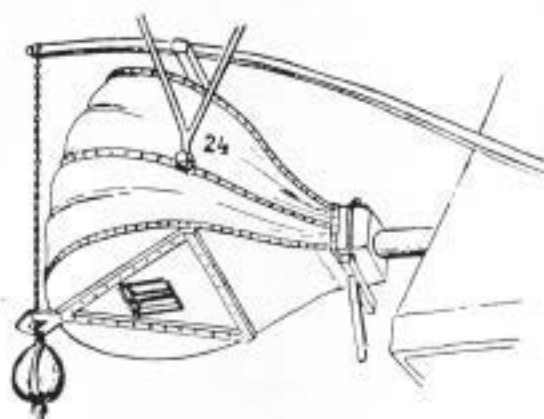
Els sorolls de l'estiu eren diferents als de l'hivern. A l'hivern, amb un fred que gelava les ascles, no es matinava tant. Es feie molt prompte fosc i després d'una vetladeta a la taverna o a casa d'un amic, tot el món a dormir.

A l'estiu se sentie eixe soroll metàl·lic fort del mall sobre el jou, que es feie molt simpàtic. T'imaginaves la ferreria amb la manxa funcionant per donar aire amb un sagalet agarrat a l'extrem de la corda, encara que fore sense jornal, perquè al no hi haver escola, els pares pensaven que valie més manxar tot lo sant dia que estar-se amb una macija matant pardals i fent forats al cap dels que passaven, traent nius dels arbres o de la murada, des d'a on van baixar-ne més de quatre, de sagals.

Els ferrers es dedicaven fonamentalment a ferrar les cavalleries i com tots els masos i la gent del poble tenien tants de parells i burros sempre hi havia faena. A la paret de la mateixa ferreria o a la d'enfront, si es podie, hi havia unes anelles grans o estaques per nugar el ramal dels animals.

Quanta temor he arribat a passar vient com aquells hòmens s'agarraven a la pota de l'animal que, si ere guit s'havie de travar perquè podie assoliar alguna «cosa». I davant de la ferreria sempre hi havia repels de putxola i tatxes amb les que s'havie de parar compte de no prendre mal. Els xiquets de la manxa que es passaven tot el dia vinga que vinga a la corda *mos* han deixat la dita que quan una persona marege molt o es pose pesada se sol dir:

- Xe, que no manxe més.
- Ja porte tres hores manxant.

Manxa de ferrer
DCVB: Alcover-Moll

A les cases del carrer de la Maredeu que tenien habitacions, eixides o terrats sobre les cases de la Plaça se sentien els sorolls del Soldevila. Per la murada i prop del portal de Sant Mateu estave la ferreria del tio Pau, coneguts per tots com el Sr. Pau el ferrer. Un dels fills, Pau, es va quedar amb la ferreria de son pare i un altre, Lluís, va posar una altra ferreria.

De ferrers n'hi havia també a la costereta Benditos, al planet de Sant Miquel i a l'Hostal Nou.

A més dels ferrers, hi havia uns altres artesans del ferro que els diem els manyans, que es dedicaven més bé a treballar panys per a portes, frontisses i fallevs per a finestres i portes, balcons i altres utensilis domèstics o industrials.

Els «llanderos», regularment, a l'estiu treballaven al carrer, quan es tractava de fer una canal gran, per la senzilla raó que els obradors on les moldejaven eren massa menuts. Traïen davant de la casa dos cavallets i una fusta gran i allí, tirant mà d'un martellet, anaven enrotllant les puntes i donant forma a les planxes per a soldar-les després. Les canals que baixen, com encara podeu veure-ho ara eren de zenc fins arribar a uns dos metres de en terra i l'últim tros es feia de ferro. Les canals es van fer posar obligatòriament allà pels anys vint. Unes cases en posaven, altres no i altres, les menys, encara no en tenen ara. Resultava que al revindre la neu i xorrar l'aigua pels rius de la teulada, s'anava gelant al caure i feien uns «candeleros» o «caramelos» de gel que arribaven a ser un perill perquè tenien la punta molt fina i pel pes que s'acumulava cada matinada, al caure podien deixar al que passava per baix estesa a terra. Per això estàvem cansats de veure com, amb un bastó o una granera, s'eixie per les finestretes més altes per tal de fer-los baixar.

Els martells dels «llanderos» se solien sentir per la Plaça, perquè allí tenie la tenda-taller Paco el de Ceba. La casa de davant de la cosata de la Presó la tenie un altre «llandero» que li dien Cuerpo. Malnom que servie per a fer la gracieta els xiquets i xiquetes a costura quan els preguntaven aquelles coses de l'enciclopèdia:

- «¿Qué és cuerpo?»

I somrient i en veu baixeta comen-taven.

- Cuerpo és un «llandero», cosa que ja s'esperave.

A la placeta dels Tarrascors, a la casa de Sant Cristòfol estave Rosquín, del mateix ofici. Venie cobertores de llanda per a topins i cassoles, cresols, llandes per anar al forn, setrills, cànthers, farols per als balcons i escudelladors d'oli amb el mànec llarg per traure l'oli de les engerres. Com les necessitats eren menors que ara, les coses que es venien a les tendes tampoc tenien tanta varietat.

Recordo també com al cafè que hi havia a la casa del Cardenal Ram, que va obrir al públic el Sr. Manuel de Molinet amb el nom de Bar Moderno. Poc després va passar a mans del Sr. Juan Masià (Canyot) i ell mateix es torrava el cafè per a l'establiment amb tota la paciència. A l'estiu s'assentava davant del que ara és l'entrada del parador amb la torradora (una burguera alta amb quatre potes de ferro amb un cilindre, on es posava el cafè, que descarsava sobre els laterals i que es podia anar rodant amb una manivela) i, tranquil·lament, llegint el diari, anave voltant la maneta fins que el cafè estave al seu punt. L'oloreta que omplie la Plaça me pareix que mos va vicar al cafè per a tota la vida.

També se'm represente molt bé el crit del

«pellejero» que solie eixir cada quinze dies i, al crit de «pieles de conejo», anave replegant les pells per les cases.

Quan es matave un conill, s'anave en compte d'engansar la pell, mentre encara estave calenta, a una fusta plana perquè quedare esteseta, perquè si es caragolave o no la volien o no valie tant. Com, normalment els conills es mataven a la cuina, les pells, més de quatre voltes, acabaven apegades a la porta cosa que donave un aspecte estrany i poc curiós.

Com els cossis i llibrells s'utilitzaven tant per a les matances, per a pastar i per a fer bugades, al cap del temps es badaven o descoscaven i venien a posar-los remei, la gent que els fabricave. S'anunciaven al crit de:

- A adobar cossis i llibrells.

No cal dir que si estos hòmens venien és perquè trobaven faena.

Ere també molt típic veure aparèixer per la punta del carrer, prop de Nadal, la figura d'un home gordet, una gorra de pana amb poca visera, una bruseta no molt llarga i penjant d'una correja en bandolera portave una caixeta feta de llanda que s'obrie en dos meitats amb la frontissa al mig. Una cosa pareguda a les caixetes de fusta que tenien les dones per anar al forn. A un costat de la caixeta portave papers de barba tallats a mida i uns pesets xicotets amb unes peses que encaixaven unes amb les altres com si foren unes cassoles posades una dins de l'altra. A l'altre costat portave el safrà. Ere el «Safranero» i venie safrà per a tot l'any, que costave més barat que a la tenda. Recordo que amb nou pessetes (que ere tot un capital) t'omplie una caixeta de safrà.

El safrà sempre ha estat molt car, i això que la nostra comarca històricament n'havie sigut una bona productora. El preu del safrà ha donat pas a alguna dita que fa referència a les coses que són o s'han de pagar cares:

- Xe, al remat ho haurem de pagar a preu de safrà.

Un altre soroll que se sentie al temps de l'hivern als volts de Nadal ere el dels picadors de canyella dels ultramarins, que amb un morteròt gran i una maça al corresponent s'estaven uns quants dies durant moltes hores matxacant ben fina la canyella per tindre-la a punt per a tantes matances com es feien. Això també deixave molt bona oloreta.

Del silenci m'he passat als oficis, però hi ha vegades que una cosa porte a l'altra. El trac-trac dels telers de mà que hi havia a moltes cases a l'entrada -i per això hi havia aquelles finestretes menudes al costat de la porta-, ere un soroll monòton però no es feie pesat. Quan van vindre els volants (telers mecànics) allò sí que ere un bon sarabastall.

Tant és aixina que hi ha una anècdota sobre això. Un home molt emprenedor i conegut per tot Morella, amb els fills, va muntar una fabriqueta a una casa gran que havien comprat. Al costat vivien uns senyors de bona posició social (per a aquell temps, boníssima) que no podie suportar al llarg de tot el sant dia el tremolor i el soroll que feien els telers.

Formals ells i formals també els fabricants, van fer un paper amb tota la legalitat pertinent dient que «Fulano» de Tal li donave la quantitat de tants duros a l'amo de la fàbrica perquè compres un altre local i la canviare de lloc. Aixina ho van fer, però al cap del temps -com ningú som eterns-, el Sr. que havia pagat la quantitat es va morir i, com la casa a on estave primer la fàbrica ere més gran que la que havien llogat després, el cabalista va tornar la fàbrica al lloc inicial i allí es va quedar mentre va hi haver fàbriques a Morella. N'hi havia moltes entre grans i menudes i tenien molta gent empleada. Recordo moltes companyes de classe i, després, moltes xiques que he tractat que, quan els pares sentien que a una fàbrica s'havien quedat sense canonera, es posaven a la fàbrica per voluntat dels pares i, per tant, ja no podien continuar la instrucció per més desperta que tingueren la intel·ligència. Algunes d'estes xiques van lluitar molt per arribar a tirar endavant per elles mateixes.

De matinet, quan estave tot nevat, amb neu fins a les cuixes i xopetes entraven a la fàbrica on trobaven els telers ben gelats i no hi havia res per a escalfar-se. Bona cria de prunyors! És natural que s'entretingueren poc pel carrer, però quan s'alçave el temps un poc aprofitven bé el «ralet» que els donaven per a dinar i eixien de cara a casa corrent i xarrant. Hi havia poc temps i, si la mare s'encantave un poc en preparar el dinar, les veies tornar a treballar amb una llesca gran de pa, damunt de la llesca una tallada de cansalada, de peix o de carn i a la mà o a la butxaca una taronja, una mançana o una pera i, de pressa i corrents s'ho acabaven a la porta de la fàbrica, perquè quan el contramestre donave el senyal d'entrar estigueren totes a punt.

Entre això i tota la sagaleria que eixie de les escoles del Filato i dels dos col·legis que hi havia a Morella, durant totel temps que feie bona hora se sentie animació i soroll.

Pot molt ben ser que estigueren passant-ho pitjor que ara; sense tants diners, vestits, excursions ni diversions. No es podia anar al bar aixina com aixina.

Un altre dia contarem altres coses, però pensant en les que us acabo d'explicar penso:

- Que bonic! Mare meua, que rebonic és el meu poble!

*Us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA - RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

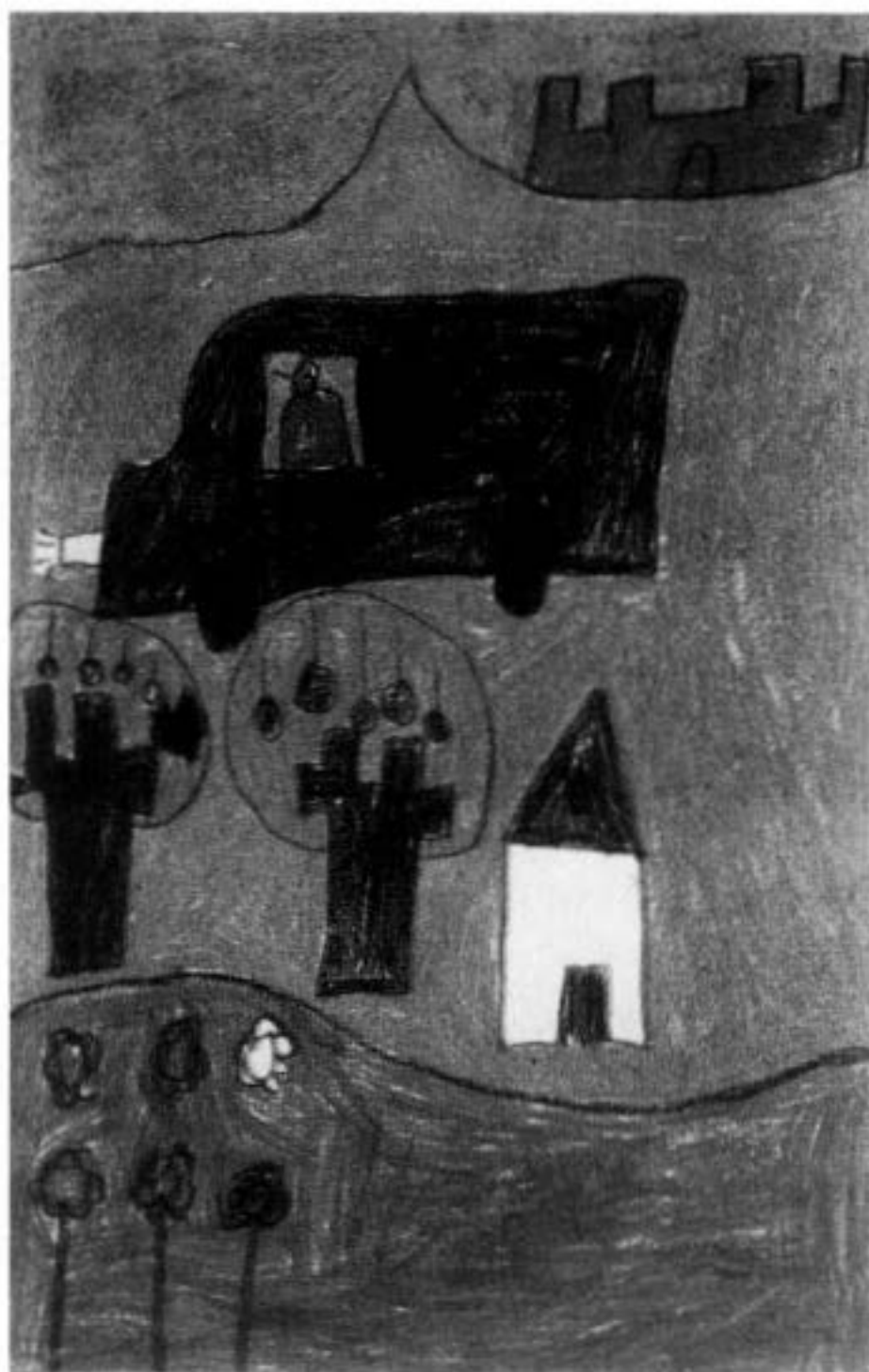
Especialitat en cuina morellana

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guijuelo, Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seua clientela

Marià Segura González, 2.ª Presentar

BIBLIOBUS

Diputació de Castelló